

РАЗВИТИЕ И УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ИНДЕКСИТЕ НА ПОТРЕБИТЕЛСКИТЕ ЦЕНИ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ПЕРИОДА 1990 - 2018 ГОДИНА

*Албена Данчева**

Въведение

Статистическото наблюдение на потребителските цени в Република България започва през май 1990 година. На тази основа започва изчисляването и публикуването на индекс на потребителските цени (ИПЦ).

През своята 28-годишна история ИПЦ непрекъснато се е развивал и усъвършенствал. От юни 1990 г., когато за първи път се произвежда и публикува ИПЦ, започва процес на внедряване на установените международни статистически стандарти както при конструирането, така и при производството на индексите на потребителските цени. Това е постоянен процес, чиято основна цел е повишаване на качеството, навременността и достоверността на статистическата информация за индексите на потребителските цени.

В периода 1990 - 1997 г. в изчисляването на ИПЦ настъпват редица усъвършенствания, които се основават на необходимостта в условията на преход към пазарна икономика статистиката на потребителските цени да осигури адекватни оценки на тяхната динамика, съобразени с международната статистическа практика и статистическата теория.

От 1998 г. до приемането на България в Европейския съюз (ЕС) през 2007 г. усилията на Националния статистически институт (НСИ) бяха насочени към хармонизиране на конструирането и производството на индексите на потребителските цени със законодателството на ЕС. Като резултат от поетапния процес на хармонизация от януари 2007 г. НСИ произвежда хармонизиран индекс на потребителските цени (ХИПЦ), който напълно съответства на изискванията на европейските регламенти в областта на индексите на потребителските цени. Националният ИПЦ също беше усъвършенстван в редица аспекти, което повиши качеството на измерване на инфлацията в страната.

* Началник на отдел „Потребителски цени, цени на жилища и ППС“, Национален статистически институт; e-mail: ADancheva@nsi.bg.

След 2007 г., като член на Европейската статистическа система, НСИ участва в разработването и прилага единна методология на статистическите изследвания в областта на потребителските цени, която осигурява качество, сравнимост и съпоставимост на получените резултати. Усъвършенстването на индексите на потребителските цени беше насочено главно към въвеждането на новоприети регламенти на ЕС в областта и към повишаване на качеството на произвежданите индекси.

Индекси на потребителските цени, произвеждани от НСИ

Първото статистическото наблюдение на потребителските цени е проведено от НСИ през май 1990 година. Оттогава то се провежда регулярно с месечна периодичност, като целта му е да се оцени общото изменение на ценовото равнище на определени видове стоки и услуги, потребявани от домакинствата. Наблюдението осигурява необходимата информация за изчисляването на индексите на потребителските цени.

НСИ произвежда и публикува следните индекси на потребителските цени:

- индекс на потребителските цени (национален ИПЦ);
- хармонизиран индекс на потребителските цени (ХИПЦ);
- индекс на цените на малка по състав кошница (ИЦМК).

ИПЦ е официален измерител на инфлацията в Република България. Той измерва общото относително изменение на цените на стоките и услугите, които се използват от българските (резидентните) домакинства за лично (непроизводствено) потребление.

ХИПЦ е сравнима мярка на инфлацията на страните от ЕС. Той е един от критериите за ценовата стабилност и за присъединяването на България към еврозоната. ХИПЦ е изчислен според хармонизирани за ЕС методология и дефиниции. ХИПЦ, както и ИПЦ, измерва общото относително изменение в равнището на цените на стоките и услугите, но двата индекса се различават по домакинствата, които обхващат. ХИПЦ обхваща потреблението на всички домакинства, включително институционалните (колективните) и чуждестранните на територията на страната, докато ИПЦ - само потреблението на българските домакинства.

ИЦМК измерва общото относително изменение на цените на определени социалнополезни и жизненонеобходими стоки и услуги, които са от съществено значение за биологичното и социалното съществуване на отделния човек и домакинство със сравнително ниски доходи.

Индексите на потребителските цени измерват само ценовите изменения и затова се дефинират като индекси на „чистата“ ценова промяна. Те не измерват стойността на живота и не са индекси на издръжката на живота.

ИПЦ и ХИПЦ се използват като макроикономически показатели, измерители на инфлацията, докато ИЦМК не се използва като такъв, а чрез него обществеността получава допълнителна информация за инфлационните процеси в страната.

Първите седем години на индексите на потребителските цени (1990 - 1997)

Статистическото наблюдение на потребителските цени започва през май 1990 г. съгласно „Временната методика за статистическо наблюдение на измененията на цените на дребно на стоките и услугите“. То се е провеждало в 28 града - административните центрове на окръзите според бившето административно деление на страната. Регистрирали са се цените на 289 хранителни стоки, на 877 нехранителни стоки и на 211

услуги, т.е. потребителската кошница е съдържала 1 377 стоки и услуги представители. За по-голямата част от тях са се използвали спецификации¹, в които стоките/услугите са били по-общо описани.

Наблюдението се е осъществявало през целия отчетен период от 17-о число на предходния месец до 16-о число на наблюдавания месец. Броят на търговските обекти, в които са се регистрирали цените, не е бил точно определен. Регистраторът е записвал цените в магазините, в които е откривал стоките представители, като е извършвал по-голямата част от регистрациите на цените в търговските обекти с най-голям стокооборот. Както броят на магазините, така и броят на регистрираните цени не е бил задължително фиксиран - за всяка наблюдавана стока или услуга представител са се регистрирали от 3 до 6 цени два пъти месечно. Условието на преход към пазарна икономика и на дефицит на стоки в търговската мрежа в страната са предпоставка за прилагането на този подход (използването на нефиксиран брой точки за наблюдение на цените и брой регистрации) при провеждането на статистическото наблюдение на цените. При изчисляването на този първи индекс не са прилагани специфични процедури относно третирането на липсващите наблюдения на цените или на сезонните стоки.

Въз основа на първичната информация, събрана чрез статистическото наблюдение на измененията на цените на дребно на стоките и услугите, са се изчислявали два индекса - индекс на цените на дребно (ИЦД) и на негова основа - индекс на потребителските цени. Данните на статистиката на вътрешната търговия за стокооборота на дребно са се използвали като тегла при изчисляването на ИЦД, докато данните на статистиката на домакинските бюджети за разходите на домакинствата - като тегла при изчисляването на ИПЦ. Изчислителната процедура е преминала през следните етапи:

Етап 1 - Изчисляване на средни цени

- Изчисляване на **средни цени на регионално равнище** (за всеки от 28-те града, в които се извършва наблюдението на цените) - за всяка стока или услуга представител се е изчислявала средна цена като средна аритметична непретеглена от регистрираните цени за съответния месец.

- Изчисляване на **средни цени на национално равнище** - за всяка стока или услуга представител се е изчислявала средна цена за страната като претеглена средна аритметична от изчислените средни цени по градове с тегла - броя на населението в 28-те окръга съгласно бившето административно деление на страната.

Етап 2 - Изчисляване на индекси - прилагал се е подход, при който първо са се изчислявали индексите за всяка стока или услуга от потребителската кошница (т.нар. единични индекси), след това се е преминавало към по-нататъшно агрегиране до изчисляването на групови индекси и оттам на общия ИПЦ. Сравнението се е извършвало с цените от предходния месец, т.е. индексите са се изчислявали при база предходния месец = 100.

- Изчисляване на **единични индекси на национално равнище** - за всяка стока или услуга представител се е изчислявал единичен индекс като отношение на средната цена за страната за текущия месец към средната цена за страната за предходния месец.

- Изчисляване на **групови индекси на най-ниско ниво на агрегиране** - групите на най-ниско ниво на агрегиране (групи прости или елементарни агрегати) са

¹ Описанието на всяка стока или услуга представител, включена в потребителската кошница, се нарича спецификация. Използват се два вида спецификации: точни и общо описани.

били дефинирани като групите, за които има информация за теглата, а участващите в тях стоки или услуги представители нямат тегла. Индексът за всяка една от тези групи се е изчислявал по формулата на непретеглена средна аритметична от единичните индекси на стоките или услугите представители, участващи в състава на дадената група прост агрегат.

- Изчисляване на **групови индекси на по-високите нива на агрегиране** и на общия индекс - използвала се е формулата на претеглена средна аритметична от групите индекси на най-ниските нива на агрегиране със съответните им тегла: стокооборота на дребно за ИПЦ и разходите на домакинствата по 11-те основни потребителски групи (Храна; Алкохолни напитки; Тютюневи изделия; Наем и поддържане на жилище; Осветление, отопление и енергия; Жилищно обзавеждане; Облекло, обувки, лични принадлежности; Лична хигиена и здравеопазване; Образование и свободно време; Транспорт и съобщения; Други) за ИПЦ.

През първите седем години на статистическото наблюдение на потребителските цени в изчисляването на ИПЦ настъпват редица усъвършенствания, които се основат на необходимостта в условията на преход към пазарна икономика статистиката на потребителските цени да осигури адекватни оценки на тяхната динамика, основавайки се на международната статистическа практика и на статистическата теория. През този период настъпват редица промени както в организацията на наблюдението, така и в методиката за конструирането и изчисляването на ИПЦ. По-нататък са представени по-важните от тях.

Потребителска кошница, спецификации на стоките и услугите представители и брой регистрации

Броят на стоките и услугите представители и съставът на потребителската кошница се променят през годините: наблюдението започва през 1990 г. върху 1 377 стоки и услуги представители, като броят им остава почти без промяна и през 1991 година. Наблюдението на цените в сферата на общественото хранене започва експериментално през 1992 г. и през 1994 г. се включва регулярно при изчисляването на ИПЦ. За периода 1992 - 1995 г. потребителската кошница включва около 1 588 стоки и услуги представители. През 1996 г. се наблюдават цените на 1 537 стоки и услуги представители, а през 1997 г. - на 1 175. Броят на стоките и услугите представители, включени за наблюдение в потребителската кошница за изчисляването на ИПЦ, е представен в табл. 1.

1. Брой на стоките и услугите представители в потребителската кошница през периода 1990 - 1997 година

Години	Общо	Хранителни стоки	Нехранителни стоки	Услуги	Обществено хранене
1990	1377	289	877	211	0
1991	1387	289	896	202	0
1992	1588	289	895	204	200
1993	1589	289	896	204	200
1994	1590	289	897	204	200
1995	1588	289	895	204	200
1996	1537	289	852	209	187
1997	1175	283	591	192	109

До 1992 г. подборът на стоките и услугите, включени в потребителската кошница, се е извършвал въз основа на информация за стокооборота на дребно от статистиката на вътрешната търговия.

От 1993 г. формирането на потребителската кошница се е осъществявало въз основа на два основни принципа: (1) от всяка стокова група на използваната в практиката номенклатура да се подберат типични представители, които имат определящо значение в групите и съответстват на структурата на потреблението на домакинствата и (2) кошницата да обхваща фиксиран (неизменен) в рамките на годината набор от стоки и услуги, който е достатъчно представителен за установяване на средното изменение на цените на всички стоки и услуги в страната. Основен източник на информация за потреблението на домакинствата е статистическото наблюдение на домакинските бюджети, провеждано от НСИ. При определянето на състава на кошницата се имат предвид и други изисквания. Едно от тях е свързано с начина на ценообразуване. В кошницата се включват и стоките и услугите, чиито цени се определят или контролират по административен ред. Съставът на кошницата е свързан с номенклатурата на стоките и услугите, по която се правят международни сравнения на цените съгласно Програмата за европейски сравнения (ПЕС). Освен това при формирането на потребителската кошница се имат предвид дефинициите в системата на националните сметки относно личното потребление и неговия обхват. По преценка се включват стоки представители, които в момента не се продават масово, но е очевидна тенденцията на бързо увеличаване на продажбите им. Като правило не се включват определени луксозни стоки с ограничено потребление, както и стоки за втора употреба.

Броят и описанието на стоките и услугите представители се определят предварително от специалистите в Централно управление (ЦУ) на НСИ съгласно посочените принципи, но съвместно със специалистите от териториалните статистически бюро (ТСБ). По този начин се използват знанията и особено практическият опит на едните и на другите. Специалистите от ТСБ, които са и регистратори на цените, имат добра представа за състоянието на пазара. Те имат и пряк контакт със самите търговци и продавачи, защото в процеса на регистриране на цените от тях се получават полезни консултации.

Формирането на потребителската кошница може да се раздели на два етапа:

I етап: В края на всяка година се преразглежда съставът на потребителската кошница. Въз основа на информацията за структурата на паричните разходи за 9-те месеца на текущата година в НСИ се формират предложения за отпадането или включването на определени стоки и услуги. По отношение на броя и начина на описание на конкретните стоки и услуги представители специалистите от ТСБ изпращат в ЦУ на НСИ своите предложения относно състава на потребителската кошница - за включването и/или отпадането на конкретни стоки и услуги в нея.

II етап: На съвместна работна среща между експертите в ЦУ на НСИ и тези в ТСБ в продължение на няколко дни се преразглежда всяка стока (услуга), включена в кошницата, съответно предложена за включване или изключване, и се уточнява по какъв начин ще бъде описана, за да улеснява регистратора в процеса на откриване и записване на цената на тази стока.

В периода 1990 - 1997 г. при формирането на потребителската кошница от стоки и услуги представители са се използвали два вида *спецификации* за описание на стоките и услугите представители: точни и общо описани.

Точната спецификация дава възможност на регистратора веднага да разпознае стоката сред многото ѝ разновидности. В този случай не съществува разлика между стоката представител и разновидността на стоката, тъй като в описанието на представителя най-подробно са описани дори марката или моделът на конкретния асортимент.

При втория вид спецификация (по-общо описана) се дава възможност на регистратора да избере разновидността на стоката, чиято цена ще регистрира. В този случай регистраторът допълва спецификацията с характеристиките на конкретната стока.

Точните спецификации са се използвали най-вече за такива стоки и услуги, които са с административни цени и чиято динамика в цените може да се установи, като цените се вземат от постановления на правителството или от други документи. С точни спецификации са били представени и характеристиките на някои хранителни и нехранителни стоки и услуги.

За останалата част от стоките и услугите представители, участващи в потребителската кошница, се е използвал вторият метод, при който спецификацията е по-обща. По-общо описаните стоки са били уточнени предварително от ЦУ на НСИ съвместно с ТСБ. Към всяка от тези спецификации са съществували допълнителни параметри, характеризиращи конкретния асортимент стока, които са се вземали предвид и са се записвали от регистратора при определянето на конкретната разновидност на стоката.

В първите седем години на ИПЦ пазарът в страната не е бил стабилен в предлагането на точно определени асортименти. Наблюдаваните модели са изчезвали и на пазара са се появявали нови модели, които понякога са затруднявали регистратора при вземането на решение какъв модел (асортимент) стока да подбере за регистрация на цената. Затова в този период НСИ се е придържал към по-общо описание на стоките, тъй като при точните спецификации рискът стоката да не бъде открита в определения период от време в даден магазин е бил много голям и тогава до голяма степен коректната регистрация в цените се е определяла от квалификацията и познанията на регистратора.

Съдържанието на кошницата е било фиксирано в рамките на една календарна година, като тя се е осъвременявала ежегодно с цел бъде достатъчно представителна за модела на потребление на домакинствата.

За периода 1990 - 1993 г. *броят на регистрираните цени* за всяка стока или услуга представител, включени в потребителската кошница, не е бил точно определен. Регистраторите са записвали цените в магазините, в които са откривали стоките или услугите представители. В следващите три години - от 1994 до 1996 г. включително, за хранителните стоки са се регистрирали най-малко три и най-много шест цени, а за нехранителните стоки, услугите и общественото хранене - най-малко една и най-много три цени. През този период броят на регистрираните цени не е бил задължително фиксиран за страната като цяло, а всяко ТСБ е избирало колко цени ще наблюдава в зависимост от групата стоки и състоянието на търговската мрежа в града.

От 1997 г. броят на необходимите регистрации на цените за всяка позиция от потребителската кошница е фиксиран. За основните хранителни стоки² се регистрират по шест цени, за всички останали хранителни стоки - по четири цени, за нехранителните

² Като основни хранителни стоки са били определени стоките в следните групи: брашно, хляб и хлебни изделия, месо и месни произведения, мляко и млечни произведения, яйца, детски храни, картофи, зрял фасул, леща, ориз, олио, захар и минерална вода.

стоки - по две цени, за услугите и общественото хранене - по две цени във всеки един от 28-те града, в които се извършва наблюдение на цените. Този подход при формирането на извадката от наблюдавани цени е бил следван до края на 1999 година.

Териториален обхват - подбор на градовете

Още през 1990 г., когато започва организирането на наблюдението на потребителските цени у нас, въз основа на данните за средногодишното население и структурата на стокооборота в търговията на дребно са подбрани за регистрация на потребителските цени 28 града. Те са административни центрове на окръзите според старото административно-териториално деление на страната. Населението в тези градове е имало относителен дял над 44% от общото население на страната (1996 г.), а реализираният стокооборот на дребно - 65% от общите продажби по цени на дребно в страната (1996 година).

През 1996 г. НСИ е провел и експериментално наблюдение на потребителските цени в малките градове и селата. Резултатите от него са показали еднаква динамика на потребителските цени както в големите, така и в малките градове и села независимо от различието в равнищата на цените.

И от тази гледна точка избраните градове са достатъчно представителни, тъй като целта на изследването е характеризирането на изменението на цените, а не тяхното равнище.

Подбор на търговските точки за наблюдение на цените

Цените се регистрират в избрани точки на наблюдение - извадка от магазини, ателиета, ресторанти, кафенета и др., в населените места от териториалния обхват. До 1992 г. се наблюдават само държавни търговски обекти. От 1993 г. с либерализирането на пазара започват постепенно да се включват и частни магазини. С увеличаването през годините на броя на частните търговски обекти в страната съответно се увеличава броят на наблюдаваните частни магазини в ИПЦ.

До 1996 г. броят и структурата на търговските точки за наблюдение на цените - магазини, супермаркети, ателиета за услуги и заведения за обществено хранене - не са били точно определени и търговски точки са се избирали от регистраторите в ТСБ по тяхна преценка. През първите четири години на наблюдението според „Временната методика за статистическо наблюдение на измененията на цените на дребно на стоките и услугите“ „...регистраторът извършва по-голямата част от регистрациите на цените в търговските обекти с най-голям стокооборот“ и броят на магазините не е бил точно определен. От 1994 до 1996 г. включително „...броят и конкретните търговски обекти и ателиетата, в които се извършва регистрацията, се избират (определят) в ТСБ. За хранителните стоки се избират най-малко 3 еднотипни магазина и най-много 6; за нехранителните стоки се избират за наблюдение най-малко 1 обект и най-много 3 обекта“. Следователно и през този период броят на магазините отново не е бил точно определен за страната като цяло, а всяко ТСБ е избирало колко магазина ще наблюдава (от 3 до 6 в зависимост от групата стоки и състоянието на търговската мрежа в града), съставяло е списък на търговските обекти и го е запазвало фиксиран в рамките на една година. В извадката не са се включвали търговски обекти, в които се продават стоки „втора ръка“, в които се предлагат предимно луксозни стоки и в които се продават преоценени и с ниско качество стоки.

От 1997 г. се фиксира задължително броят на търговските обекти, които регистраторите трябва да посетят през месеца по видове и по групи стоки (хранителни, нехранителни, услуги и обществено хранене). За всяка от групите основни

хранителни стоки се избират 6 обекта, в които ще се регистрират цените на тези стоки. При другите хранителни стоки се подбират 4 обекта, а при нехранителните стоки и услугите - по 2 обекта. Броят на заведенията за хранене се разпределя по следния начин: при столовете за хранене във всички градове се наблюдават по 2 заведения; при ресторантите - по 2 ресторанта, с изключение на големите градове: София, Бургас, Варна, Пловдив, Русе, Плевен и Стара Загора, където броят на тези заведения е от 3 до 6; и при кафенетата - по 2 обекта, с изключение на големите градове, където са 3 или 4 обекта.

От същата година започва и прилагането на т.нар. „метод на концентрирания подбор“ при формирането на извадката от търговски обекти за наблюдение на цените: подбират се като правило магазини и други обекти със сравнително голям оборот, в които голяма част от населението на града прави покупките си, асортиментното разнообразие е достатъчно голямо и предлаганите стоки са представителни за съответните стокови групи от потребителската кошница. Обхващат се основните форми на търговия и се включват най-големите обекти като супермаркети, универсални магазини, специализирани магазини и други.

Този подход при формирането на извадката от наблюдаваните търговски обекти (техния брой и структура) е бил следван до края на 1999 година.

Период, честота и метод на регистрацията на цените

В периода 1990 - 1993 г. наблюдението се е осъществявало през целия отчетен период от 17-о число на предходния месец до 16-о число на наблюдавания месец и цените за всяка наблюдавана стока или услуга представител са се регистрирали два пъти месечно.

От 1994 г. се въвежда конкретен *период за регистриране на цените* от 5-о до 25-о число на всеки месец. В този период от 20 дни цените на стоките и услугите се събират редовно през определени интервали от време с фиксирана честота. Интервалът между отделните регистрации на цените е еднакъв за всеки магазин. Разликата във времето на наблюдение спрямо предишния месец за даден търговски обект може да бъде само 4 дни. Дните за регистриране на цените се определят от всяко ТСБ, като се спазват изискванията по отношение на: необходимото количество наблюдения за всяка позиция от кошницата; фиксирания брой на търговските обекти, в които се извършват наблюденията; фиксирането на дните, в които се осъществява наблюдение за всяка стока или група (групи) стоки, така че интервалът между две последователни наблюдения да бъде постоянен; и спазването на правилото всеки един от търговските обекти да се посещава един път в месеца.

В периода 1990 - 1997 г. *по-голямата част от цените са се регистрирали на регионално ниво* от квалифицирани специалисти - служители в ТСБ. Например теглото на тези цени през 1997 г. е над 91% от общото тегло. Регионалната регистрация на цените се е осъществявала чрез персонално посещение на избраните точки за наблюдение на цените и записването им в специален дневник/тетрадка на регистратора. Цените на определен брой стоки или услуги от потребителската кошница, които са се определяли или регулирали административно, са се регистрирали централизирано въз основа на постановления на правителството, ценоразписи и други.

Тетрадка на регистратора

От януари 1994 г. се въвежда *тетрадка на регистратора* за всеки регистратор, в която да бъдат записвани цените. От 1996 г. се усъвършенства формата на тетрадката на регистратора, като се включват допълнителни полета за записване на конкретни характеристики на наблюдаваните стоки, наименованието и адреса на магазините, в

които се регистрират цените. Тетрадката на регистратора е била организирана съобразно продуктите, включени в потребителската кошница, т.е. за всяка стока или услуга представител е имало отделна страница в тетрадката на регистратора.

Тегла

От май 1990 г. до края на 1992 г. НСИ е изчислявал индекс на цените на дребно (ИЦД) и на негова основа ИПЦ. ИЦД са се изчислявали, като за тегла са се използвали данни за продажбите на дребно в търговската мрежа, а при изчисляването на ИПЦ за тегла са се използвали разходите на домакинствата от статистиката на домакинските бюджети за 11-те основни потребителски групи.

През януари 1993 г. е представен за първи път ИПЦ, при който се използва подробна информация за теглата от домакинските бюджети (данни за паричните разходи на домакинствата). Тогава се преустановява и изчисляването на индексите на цените на дребно.

В периода 1993 - 1995 г. ИПЦ се е изчислявал с тегла годишните парични разходи на домакинствата от 1992 година. Тази година е била базисна по отношение на теглата на индекса.

Поради настъпилите значителни промени в структурата на потреблението на домакинствата през 1996 - 1997 г.³ *от 1996 г. са въведени процедури по годишна актуализация на теглата*, като в текущата година за тегла се използват годишните парични разходи на домакинствата за предходната година. Така месечните индекси за 1996 г. са изчислявани с тегла парични разходи на домакинствата от 1995 г., а през 1997 г. индексът е изчислен с тегла от 1996 година. Този начин на изчисляване се прилага не само за общия ИПЦ, но и за определяне на групите на детайлно ниво на агрегиране. И досега теглата, с които се изчислява индексът, се променят (осъвременяват) всяка година, като се използва най-актуалната информация, за да не се изостава от основните промени в навиците за покупки и в модела на потребление на домакинствата.

Средната национална цена се е изчислявала с тегла броя на населението в бившите окръзи (съгласно старото административно деление на страната) до 1996 г., а от 1997 г. с тегла броя на населението в окръжните градове за последната година, за която има налични данни към началото на текущата година.

Изчислителни процедури, формули и базисни периоди на индекса

В периода 1990 - 1997 г. методът за изчисляване на ИПЦ се е усъвършенствал значително.

През първите три години (1990 - 1992 г.) индексите на отделните стоки или услуги представители са се изчислявали като отношение на средната национална цена за текущия месец спрямо средната национална цена за предходния месец, т.е. базисната цена е била цената от предходния месец и базисният период на индекса е бил предходният месец = 100. Индексите на групите прости агрегати са се изчислявали по формулата на проста средна аритметична от индексите на съответните стоки/услуги, принадлежащи към съответната група прост агрегат. Обобщаването им до групови индекси за 11-те основни потребителски групи се е извършвало, като за тегла са се използвали данни за продажбите на дребно по формулата на средна аритметична претеглена. Общият ИПЦ също се е изчислявал като претеглена средна аритметична от

³ Това е периодът на хиперинфлация, значителен спад на БВП и политическа и икономическа криза, която доведе до въвеждането на валутен борд от 1 юли 1997 година.

индексите на цените на дребно за 11-те групи, но претеглени с разходите на домакинствата от статистиката на домакинските бюджети.

В периода 1993 - 1995 г. с въвеждането на тегла от домакинските бюджети на всички нива на агрегиране от януари 1993 г. се променят базисните периоди на индекса и изчисляваният ИПЦ е *фиксиран индекс на Ласпер*. Индексите на отделните стоки и услуги представители са се изчислявали спрямо декември 1992 г., т.е. базисната цена е била цената от декември 1992 г. и общият базисен период на индекса е бил декември 1992 = 100. Базисният период по отношение на теглата е бил 1992 година. Индексите на групите прости/елементарни агрегати са продължили да се изчисляват по формулата на проста средна аритметична (непретеглена) от единичните индекси, а обобщаването им до групови индекси и общ индекс се е извършвало по формулата на Ласпер, като до края на 1993 г. се е прилагала класическата формула на Ласпер, а от януари 1994 г. - модифицирана формула на Ласпер, поради приложимостта ѝ в ситуации, когато стоката/услугата временно е отсъствала от пазара (вследствие на сезонни или други причини). Тогава на липсващата стока/услуга в текущия месец се е присвоявал индекс, изчислен от индексите на останалите стоки в групата.

Произвежданият в периода 1996 - 1997 г. ИПЦ е *верижен индекс на Ласпер*: базисната цена е от декември на предходната година; както и базисният период на индекса е декември на предходната година = 100; а базисният период по отношение на теглата е предходната година. От януари 1997 г. се променя методът на изчисляване на индексите на групите прости агрегати с прилагането на формулата на проста средна геометрична. За груповите и общия ИПЦ продължава да се използва модифицираната формула на Ласпер.

Динамични редове

Първият динамичен ред на ИПЦ е бил конструиран през януари 1997 г. при база декември 1992 = 100, като три серии от индекси (1993 - 1995, 1996 и 1997 г.) са пребазирани при една и съща база по метода на верижното обвързване. Привеждането към тази обща база е извършено на всички нива на агрегиране чрез верижно умножение на 3-те серии от индекси.

До края на 1994 г. индексите за различни периоди (тримесечни, шестмесечни, годишни) са се изчислявали, като за всяка стока представител се изчислява съответна средна цена за дадения период и след това се извършва агрегиране за получаване на общия ИПЦ. От 1995 г. индексите за периоди вече се изчисляват от 24-месечни серии от индекси при една и съща база, а от началото на 1997 г. - от конструирания динамичен ред при база декември 1992 = 100.

Използвани класификации

През първите си седем години ИПЦ е конструиран на основата на класификацията на разходите, използвана в статистическото наблюдение на домакинските бюджети.

Специфични методи и процедури при обработка на данните

Третиране на липсващите наблюдения на цените и замени

До 1994 г. не се прилагат методи за справяне с проблема за липсващите наблюдения. Била е приета практиката, ако при посещението на магазина не е открита дадената стока представител, регистраторът да запише цената ѝ за някой предходен ден от наблюдавания период, в който е имало продажба. При затворен магазин регистраторът е трябвало да потърси друг магазин и там да извърши регистрацията. Този подход е бил прилаган поради дефицита на стоки на пазара.

От 1995 г. започва да се прилага методът на копиране на последната регистрирана цена в продължение на три месеца, след което ако стоката не се появи на пазара, да се търси стока заместител.

От 1997 г. поради високата инфлация се предприема друг подход, подробно описан в тогава действащата методика: „ако стоката временно отсъства или магазинът е в ремонт, цената на стоката може временно да не се регистрира“. Регистраторите са били инструктирани, преди да се стигне до замяна на липсващата стока и регистрация на цената на нова разновидност на стоката, да потърсят съдействие от продавача за установяване дали стоката се е продавала преди няколко дни и на каква цена. Това са били случаите, когато стоката е била разпродадена към момента на регистрация на нейната цена. Ако стоката не се е предлагала в текущия месец, нейната цена не е била регистрирана.

Ако в следващия месец стоката представител се е предлагала отново, цената ѝ е била регистрирана, макар че е било възможно да се получи разлика в изчислените средни цени за двата съседни месеца, дължаща се не толкова на промяна в цената, колкото на това, че изчислените средни цени са получени от различен брой наблюдения. Възможна е била и ситуацията, когато в следващия (втория) месец стоката отново липсва. Тогава регистраторът е имал право да я замени с неин аналог в същия търговски обект, в който тя вече не се предлага. Така регистраторът сам е определял стоката заместител. Ако стоката заместител по някои основни параметри от спецификацията не е аналог на досегашната, регистраторът е трябвало да съобщи за тази ситуация на експерта от ЦУ на НСИ, отговарящ за тази стокова група. Тази цена не е трябвало да участва в изчисляването на средната на ниво ТСБ. Ако стоката представител - заместител, е аналог на досегашната, регистраторът е записвал цената и тя е участвала в изчисляването на средната цена на ниво ТСБ.

При постоянно закрит търговски обект през следващия месец регистраторът е избирал друг обект от списък с допълнителни (резервни) обекти. Списък с резервните обекти се е определял в началото на всяка година за всяка група стоки (услуги). Тези обекти не са се включвали в редовното наблюдение на цените до момента на замяната.

Третиране на промените в качеството на наблюдаваните продукти

При изчисляването на ИПЦ е важно да се наблюдават цени на продукти с постоянно качество, тъй като ценовите изменения трябва да отразяват само „чистите“ ценови промени, а не и такива, дължащи се на промяна в качеството на наблюдавания продукт.

В периода 1990 - 1995 г. са се прилагали два метода - на свързването (*linking*) и на директното сравняване (*direct comparison*) - за оценка на влиянието на промяната в качеството на наблюдаваните стоки или услуги представители. При първия метод се допуска, че разликата в цената между замествания продукт и продуктът заместител изцяло може да се отдаде на разликата в качеството, т.е. никакво ценово изменение между замествания продукт и продукта, който го заменя, не се отразява в индекса. При втория метод се извършва корекция за непроменено качество, като се допуска, че продуктът заместител е със същото качество както замествания продукт, т.е. цялата ценова разлика между замествания продукт и продукта, който го заменя, се отразява в индекса. Регистраторите са били инструктирани при извършването на замяна стоката заместител да е аналог на досегашната. В тези случаи поради незначителните промени в качеството на досегашната стока и стоката заместител се прилага методът на директното сравняване.

От началото на 1996 г. започва прилагането на метода на годишното припокриване (*annual overlap*). Повечето от наблюдаваните продукти се актуализират всяка година по време на годишната актуализация на извадката от стоки или услуги представители. Месец декември от предходната година се използва като свързващ/припокриващ месец, т.е. тогава се извършва двойна регистрация на цените - цените се регистрират както за старата, така и за новата извадка от стоки/услуги представители. Разликите в качеството между двете извадки се елиминират чрез т.нар. метод на годишното припокриване.

От началото на 1997 г. започва и прилагането на имплицитни методи за оценка на качеството (метода на припокриването или на свързващото припокриване), но само в отделни единични случаи при някои стоки или услуги с административно определени цени, които са обект на централизирана регистрация на цените.

Въвеждане на нови и значими стоки и услуги

Прилагането на процедури по идентифициране на нови и значими стоки и услуги и включването им за наблюдение започва от началото на 1996 година. *Новите и значими стоки и услуги представители се въвеждат в края на всяка година (през декември) по време на годишната актуализация на потребителската кошница.*

Третиране на намаленията на цените

В периода 1990 - 1997 г. намаленията на цените са свързвани с т.нар. стоки с намалени цени. Стоките с намалени цени са били най-вече стоки с ограничено потребление, стоки за втора употреба или пък с влошено качество. Поради тази причина цените на тези стоки не са били включвани при изчисляването на индекса. Сезонните намаления на цените започват да се появяват на пазара в края на този период. Различията в регистрираните цени за текущия спрямо предходния месец, дължащи се на сезонни намаления, също не са обхващани в индекса, като цената за текущия месец се е изключвала от изчисленията.

Третиране на сезонните продукти

При третирането на *сезонните стоки (пресни плодове и зеленчуци)* в ИПЦ през първите седем години на индекса са се прилагали различни подходи.

До края на 1994 г. цените на пресните плодове и зеленчуци са се регистрирали през цялата година и те са влизали с реалните си цени в ИПЦ.

От 1995 г. предварително са определяни периодите (месеците), в които се регистрират цените за всеки конкретен вид продукт. В месеците „извън сезон“ за липсващите плодове и зеленчуци се копира последната регистрация (последната реална цена на стоката) „в сезон“.

От 1997 г. започва да се прилага методът на разчетната (условната) цена. При този метод отново предварително се определят периодите (месеците), в които регистрираните цени за всеки конкретен вид продукт участват в изчисляването на ИПЦ. В останалите месеци от годината („извън сезон“), когато предлагането на тези плодове и зеленчуци е ограничено или въобще липсва, за конкретната позиция се екстраполира изменението в цените на стоките, които са в продажба от същата потребителска група, т.е. груповият индекс се изчислява от наличните в търговската мрежа стоки и се присвоява на липсващите стоки. От него се изчисляват разчетни цени за липсващите стоки.

Методът се прилага при спазване на следните изисквания:

- сравнението се извършва с базисния период месец декември на предходната година;
- прави се внимателен подбор на сезонните стоки, за които се прилага методът на разчетните цени, като се определя конкретната стока или потребителската група, чийто индекс служи за екстраполация.

От 1997 г. методът на разчетната цена се използва и за някои спортни стоки, цветя, услуги за отдых и някои видове дрехи. При използването на този метод всяка стока директно се включва в изчисляването на индекса при нейното появяване на пазара.

Този метод продължава да се използва до края на 1998 година.

Хармонизиране на индексите на потребителските цени (1998 - 2007)

През следващите десет години (1998 - 2007 г.) във връзка с подготовката за присъединяване на Р България към ЕС усилията бяха насочени към хармонизиране на статистиката на потребителските цени с изискванията на европейското законодателство в областта на ХИПЦ.

Беше възприет подходът двата индекса - националният (ИПЦ) и хармонизиращият (ХИПЦ) - да бъдат усъвършенствани успоредно. Този подход даде отлични резултати, защото едновременно с внедряването на регламентите относно ХИПЦ беше усъвършенстван и националният ИПЦ. Правилата и минималните стандарти, заложи в регламентите за ХИПЦ, не само осигуриха сравнимост, точност и достоверност на произвеждания от Р България ХИПЦ, но внедряването им доведе и до подобряване на качеството на измерването на инфлацията в страната както с ХИПЦ, така и с ИПЦ.

През 1997 г. НСИ изчисли за първи път предварителен ХИПЦ. Той беше базиран на националния ИПЦ и беше с ниска степен на хармонизация. Изчисляваният в периода 1997 - 1998 г. предварителен ХИПЦ беше равен на националния ИПЦ. На практика данните за националните подиндекси на ИПЦ се прегрупираха, доколкото е възможно, според класификацията *COICOP/NICP* и се извършваше агрегиране до общ предварителен ХИПЦ. През тези две години усилията на НСИ бяха насочени към изучаване на приетите към момента седем регламента в областта на ХИПЦ и към изготвянето на план за внедряването им в практиката.

От началото на 1999 г. започна поетапно прилагане на методологичните изисквания на Евростат за конструирането и производството на ХИПЦ. С приложението на вътрешната концепция от януари 2007 г. беше постигната пълна хармонизация с изискванията на Евростат на произвеждания ХИПЦ.

1998 - 2002 г. - първите пет години на големите промени

В периода 1998 - 2002 г. бяха извършени съществени методологични промени, чиято цел беше внедряването на европейските и световните статистически стандарти за конструирането и производството на индексите на потребителските цени в регулярната статистическа практика на НСИ.

Работата стартира със задълбочено проучване на международните методологични документи в областта на потребителските цени (на МВФ, Евростат и др.), анализ и самооценка на българската практика и определяне на приоритетните области на развитие на методологията и производството на индексите на потребителските цени. На тази основа започна поетапен процес на хармонизация с европейските и международните стандарти. Този процес беше подпомогнат и от проведените в НСИ редица мисии на

МВФ и на Евростат, чиято цел беше да окажат техническа помощ в областта на индексите на потребителските цени, да направят оценка на напредъка и да формулират препоръки за бъдещата работа.

В периода 1998 - 2002 г. индексите на потребителските цени бяха усъвършенствани в следните области:

Внедряване на международната Класификация на индивидуалното потребление по цели *COICOP/HICP (Rev. Dec99)*

От началото на 1999 г. при конструирането на ИПЦ/ХИПЦ започна използването на международната класификация на потребителските разходи, позната като *COICOP (Classification Of Individual Consumption by Purpose)*, специално адаптирана за нуждите на ХИПЦ. *COICOP* е международна класификация, дефинирана и публикувана на 4-то ниво на агрегиране от Статистическия отдел на Организацията на обединените нации (ООН). Адаптираният вариант, познат като *COICOP/HICP*, беше приет на съвместна среща на ИКЕ, ОИСР и Евростат по национални сметки, проведена в Женева на 3 май 1996 г., и беше утвърден като стандарт при производството на ХИПЦ от държавите членки с Регламент № 1749/96⁴ и Регламент № 2214/96⁵, допълнен и изменен от Регламент № 1749/99⁶ на Комисията.

Данните за паричните разходи на домакинствата от Наблюдението на домакинските бюджети (НДБ) са основният източник на информация за определянето на статистическите тегла за изчисляването на индексите на потребителските цени. Затова беше необходимо класификацията *COICOP* да бъде внедрена първо в НДБ, а след това и при конструирането на индексите на потребителските цени.

Новата национална класификация на разходите на домакинствата, базирана на *COICOP*, беше поетапно внедрена в НДБ в периода 1998 - 2000 година.

На първия етап (1998 - 1999 г.) в НСИ беше сформирана работна група, която направи подробен анализ на използваните до 1998 г. класификации в статистическите наблюдения на домакинските бюджети и на потребителските цени. На базата на *COICOP* беше разработен национален аналог на тази класификация. Извършено беше прегрупиране на стоките и услугите по съществуващата класификация на разходите на домакинствата и отнасянето им към съответни класове на *COICOP*. Основната цел на това прегрупиране беше да се осигури обхватът на отделните класове на *COICOP* и да се подготви потребителска кошница от стоки и услуги, чрез която адекватно да се оценява изменението на цените. По-голяма част от разходите беше възможно да бъдат отнесени еднозначно към отделните класове на класификацията. Допълнителното прегрупиране на стоките и услугите беше продиктувано от следните причини:

- малките относителни дялове на някои групи, използвани за тегла в ИПЦ;
- досегашната групировка на разходите не позволяваше еднозначно отнасяне на определени групи към класовете на *COICOP*. В този случай отнасянето към

⁴ Регламент (ЕО) № 1749/96 на Комисията от 9 септември 1996 г. относно първоначалните мерки за прилагане на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета относно хармонизираните индекси на потребителските цени.

⁵ Регламент (ЕО) № 2214/96 на Комисията от 20 ноември 1996 г. относно хармонизираните индекси на потребителските цени: предаване и разпространение на подиндекси на ХИПЦ.

⁶ Регламент (ЕО) № 1749/1999 на Комисията от 23 юли 1999 г. за изменение на Регламент (ЕО) № 2214/96 относно подиндексите на хармонизираните индекси на потребителските цени.

съответния клас стана по преобладаващо значение на стоките и услугите, влизащи в състава на групата.

Така разходите на домакинствата в НДБ бяха структурирани по нов начин, като бяха обособени групи потребителски разходи според дефинициите на *COICOP*, а разходите за данъци, домашно стопанство, покупка, строеж и основен ремонт на жилище, за глоби, лични осигуровки и други, които нямат характер на потребителски, бяха представени отделно.

На втория етап, в края на 1999 г., групите разходи на най-ниско ниво на агрегиране в НДБ бяха изцяло и наново дефинирани за постигането на съответствие с *COICOP* и от началото на 2000 г. в НДБ при отчитането на потребителските разходи започна използването на класификацията *COICOP/HBS*, вариант на *COICOP*, адаптиран за нуждите на НДБ.

С въвеждането на новата класификация в статистическото наблюдение на домакинските бюджети стана възможно и внедряването ѝ в статистическото наблюдение на потребителските цени.

От началото на 1999 г. до края на 2012 г. структурата на разходите в ИПЦ/ХИПЦ беше национален аналог на *COICOP* - Класификация на разходите за индивидуално потребление по цели, разработен от НСИ на базата на *COICOP/HICP (Rev. Dec99)*, Регламент (ЕО) № 2214/96, допълнен и изменен от Регламент № 1749/99 на Комисията. Класификацията е йерархична и е изградена на шест равнища:

- общ индекс
 - раздел
 - група
 - клас
 - стокови групи
 - групи елементарни агрегати (ЕА).

Първите четири равнища (общ индекс, раздел, група и клас) покриваха структурата на *COICOP/HICP (Rev. Dec99)*. В периода 1999 - 2012 г. националният ИПЦ съдържа и четири класа с национално значение. Двете най-ниски равнища бяха национални и дефинираха разходите за индивидуално потребление в съответната стокова група и група елементарен агрегат.

Внедряването на *COICOP/HICP* за нуждите на индексите на потребителските цени и на *COICOP/HBS* - за наблюдението на домакинските бюджети, осигури координирано използване на *COICOP* като статистически стандарт.

Осигуряване на общ базисен период на индексите на потребителските цени

Съществуват три типа базисни периоди, използвани при конструирането и изчисляването на индексите на потребителските цени:

- базисен период по отношение на теглата - периодът, за който се отнасят статистическите тегла за изчисляването на ИПЦ/ХИПЦ;
- базисен период по отношение на цените - периодът, за който се отнасят базисните цени, с които се извършва сравнението;
- базисен период по отношение на индекса - периодът, за който индексът е равен на 100.

До края на 1998 г. индексите на потребителските цени бяха изчислявани с тегла от предходната година с базисни цени от декември на предходната година и при база декември от предходната година = 100, т.е. съществуваха различия в базисните периоди на индексите.

За осигуряването на общ базисен период на индексите бяха възможни два подхода:

- индексът да продължава да се изчислява с базисни цени и при база декември от предходната година, а теглата да бъдат ажустирани за ценовите изменения (*price up-date*) към декември от предходната година;
- теглата да не бъдат актуализирани за ценовите изменения, а базисните периоди по отношение на цените и по отношение на индекса да бъдат равнопоставени на базисния период по отношение на теглата, т.е. да се отнасят за предходната година.

Възприет беше вторият подход и от началото на 1999 г. беше осигурен общ базисен период на ИПЦ/ХИПЦ, като индексите в текущата година се изчисляват с тегла паричните разходи на домакинствата от предходната година с базисни цени, равни на средногодишната цена от предходната година и при база предходната година = 100.

Подобряване на методите за подбор

Изчисляването на индексите на потребителските цени се базира на четири основни извадки:

- потребителска кошница - извадка от стоки и услуги, купувани и потребявани от домакинствата;
- извадка от населените места, в които се наблюдават цените на стоките и услугите от потребителската кошница;
- точки на наблюдение на цените - извадка от магазини, ателиета, ресторанти, кафенета и др. в населените места от географския обхват;
- планирани наблюдения на цените - извадка от цени, съдържаща цените в точките на наблюдение на стоките и услугите от потребителската кошница.

НСИ се стреми тези извадки да бъдат непрекъснато осъвременявани и по този начин да бъдат представителни за модела на потребление на домакинствата в страната. Във връзка с това в периода 1998 - 1999 г. беше направен преглед и анализ на използваните извадки и методите за тяхното конструиране с цел подобряване на тяхната представителност и оптимизиране на ресурсите. На базата на направения анализ в периода 1999 - 2000 г. бяха внедрени нови критерии при формирането на извадките на индексите на потребителските цени.

От началото на 1999 г. при внедряването на класификацията *COICOP/NICP* започна използването на нов обективен критерий (0.01%) за формирането на групите елементарни агрегати (ЕА) в структурата на индексите на потребителските цени.

От 2000 г. бяха усъвършенствани процедурите по конструиране на извадките, използвани за изчисляването на индексите на потребителските цени, както следва:

- Започна прилагането на тристепенна процедура при подбора на стоките и услугите представители в потребителската кошница: първо, подбират се групите, класовете и стоките групи (на второ, трето и четвърто йерархично ниво на

класификацията *COICOP/HICP*), чието тегло е над прага от 0.1% (или над 1/1000⁷) от общото тегло, т.е. относителният дял на потребителските разходи на съответната група е над 0.1% от общите потребителски разходи; второ, за всяка една стокова група се подбират групите ЕА, чието тегло е над 0.01% от общото тегло; на третия етап се избират специфичните продукти от всеки ЕА чрез прилагането на следните процедури:

- броят на продуктите в групата ЕА се определя пропорционално на нейното тегло, като се вземат предвид и хомогенността на продуктите в групата, начинът на ценообразуването им, както и резултатите от извършените анализи на динамиката на индексите при включването на различен брой продукти в групата ЕА;

- конкретните продукти от всяка група ЕА се избират, като се използва техниката на т.нар. целеви (експертен) подбор - избират се най-продаваните продукти, които имат определящо значение за изменението на цените в групата ЕА. Подборът се извършва, като се използват различни източници на информация в зависимост от нивото на детайлност на информацията, която предоставят: НДБ, статистика на вътрешната търговия, информация от търговците и доставчиците, административни източници, маркетингови проучвания, експертното мнение и практическият опит на регистраторите на цените и т.н.

➤ Започна използването на двустепенно формиране на извадката от населени места и магазини: първо се съставя извадката от населени места и след това във всяко избрано населено място се избират конкретните точки за наблюдение на цените. За формирането на извадката от населени места и магазини се прилага т.нар. целеви (експертен) подбор. Населените места се избират според броя на населението и според обема на реализираните продажби на дребно в тях. Броят на търговските точки се определя пропорционално на броя на населението в избраните населени места и на реализирания стокооборот в съответните търговски обекти. Подборът на търговските точки за наблюдение на цените се извършва на регионално ниво от специалистите регистратори по цените в териториалните статистически бюра, като в извадката се включват обекти, които:

- реализират голям обем продажби на дребно за населението;
- предлагат асортиментно разнообразие от стоки, достатъчно представителни за съответните групи елементарни агрегати.

➤ Планираната извадка от наблюдения на цените започна да се формира по нов начин - броят на наблюденията на цените за всеки продукт се определя пропорционално на броя на населението в избраните населени места. Подбраните населени места са групирани в 3 групи: (1) столица, (2) „големи“ градове и (3) „малки“ градове според броя на населението с цел определяне на броя на наблюденията на цените във всяка група. Така в столицата се дефинира най-голям брой наблюдения на цените; в градовете от група (2) - по-малък, а от група (3) - най-малък.

Усъвършенстването на процедурите за подбор от 2000 г. доведе както до подобряване на представителността на извадките, така и до оптимизирането на ресурсите за производството на индексите на потребителските цени.

В периода 2000 - 2002 г. беше разширен обхватът на индексите по отношение на стоките и услугите, включени в ИПЦ/ХИПЦ, като бяха въведени за наблюдение следните нови и значими стоки и услуги:

⁷ Съгласно чл. 3 на Регламент (ЕО) № 1749/96 на Комисията от 9 септември 1996 г. относно първоначалните мерки за прилагане на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета относно хармонизираните индекси на потребителските цени.

- Социални услуги; други доболнични услуги; застраховки, свързани с жилището; автомобилни застраховки; съдебни услуги; и услуги, свързани с граждански и религиозни обичаи - от 2000 година;
- Поправка на мебели, предмети за обзавеждане и подови настилки; болнични услуги; закусвални; услуги в средното образование; материали и резервни части за ремонт на големи домакински уреди; ветеринарни и други услуги за домашни любимци; пакетни услуги за почивка и туристически пътувания; принадлежности за машини за обработка на информация - от 2001 година;
- Мобилни телефонни услуги (абонаментна такса и разговори); услуги за приготвяне и съхранение на хранителни продукти; услуги за преработване в алкохолни напитки - от 2002 година.

Описаните процедури за подбор бяха внедрени от 2000 г. и се прилагат и до настоящия момент при конструирането на индексите на потребителските цени.

ИПЦ/ХИПЦ обхваща цялата територия на страната. Всички региони на страната са обхванати при формирането на извадката от населени места, в които се наблюдават цените за ХИПЦ. Прилага се т.нар. целеви (експертен) подбор. Населените места се подбират според броя на населението и според обема на реализираните продажби на дребно в тях. В извадката от населените места са включени 27-те областни центъра (NUTS III). В тези градове живее над 50% от населението на страната и се реализират над 65% от общите продажби на дребно.

Подбраните градове са групирани в 3 групи: (1) столица, (2) „големи“ градове и (3) „малки“ градове според броя на населението с цел определяне на броя на наблюденията на цените във всяка група. Така в столицата се дефинира най-голям брой наблюдения на цените; в градовете от група (2) - по-малък, а от група (3) - най-малък.

Цените се регистрират в избрани точки на наблюдение - извадка от магазини, ателиета, ресторанти, кафенета и др. в населените места от географския обхват. За подбор на точките за наблюдение на цените се прилага т.нар. целеви (експертен) подбор. Подборът се извършва на регионално ниво от специалистите регистратори по цените в териториалните статистически бюра.

Броят на търговските точки се определя пропорционално на броя на населението в областните центрове и на реализирания стокооборот в съответните търговски обекти. В извадката се включват обекти, които:

- реализират голям обем продажби на дребно за населението;
- предлагат асортиментно разнообразие от стоки, достатъчно представителни за съответните групи елементарни агрегати.

Обхванати са основните форми на търговия: супермаркети, универсални и специализирани магазини, кооперативни пазари. Покупките по пощата и по интернет не са включени поради незначителния им дял. Цените на някои продукти се регистрират от интернет сайтовете на съответните доставчици.

Регистрират се цените на специално подбрани представителни продукти - извадка от стоки и услуги представители. Подборът и спецификацията на продуктите се извършва съвместно от служителите в ЦУ на НСИ и регистраторите в териториалните статистически бюра.

Спецификациите на отделните стоки/услуги имат различно ниво на детайлност, включвайки характеристики като: грамаж, вид на опаковката, размер, материал, модел и т.н. Използват се два вида спецификации: точни и по-обща. Доколко детайлни ще бъдат

спецификациите, зависи от естеството на продукта. Ако продуктът има много характеристики, които са определящи за цената, тогава спецификацията е по-точна. Детайлизирани спецификации се използват за стоки като: автомобили, лекарства, горива и за някои хранителни продукти и услуги. За повечето стоки и услуги се използват по-обща спецификации.

Конкретната разновидност на стоките/услугите, чиято цена ще се регистрира в търговския обект, се избира от регистраторите на цените. Те са инструктирани да изберат типичната разновидност на продукта:

- която е най-продаваната в наблюдавания търговски обект;
- която отговаря най-точно на предварително определените характеристики на продукта, включен в извадката за наблюдение на цените.

В края на всяка година, по време на годишната актуализация на ХИПЦ, служителите от ЦУ на НСИ изпращат писма до ТСБ с инструкции по процедурите за спецификация на продуктите, които регистраторите трябва да прилагат. Проблемите по подбора и спецификацията на продуктите се обсъждат и на регулярни работни срещи с регистраторите на цените.

Потребителската кошница, извадката от точки за наблюдение на цените и извадката от планирани регистрации на цените се осъвременяват веднъж годишно в края на годината, по време на годишната актуализация на индексите на потребителските цени. Годишната актуализация се извършва въз основа на:

- структурата на паричните разходи на домакинствата за деветте месеца на предходната година;
- анализ на броя на регистрираните цени за всяка позиция по месеци на предходната година;
- вариацията в цените по отделни стоки и причините за съществуване на липсващи регистрации на цените за отделни представители от потребителската кошница;
- предложенията на регистраторите на цените от териториалните статистически бюра;
- промените в законовите разпоредби за образуване на цени и тарифи;
- допълнителни източници на информация за детайлизиране на теглата за определени групи стоки и услуги представители.

Размерът на извадките за периода 1998 - 2002 г. е представен в табл. 2.

2. Размер на извадките, използвани за конструирането на индексите на потребителските цени за периода 1998 - 2002 година

Години	Брой продукти в потребителската кошница					Брой планирани наблюдения на цените					Брой търговски точки за наблюдение на цените
	общо	храни-телни стоки	нехрани-телни стоки	услуги	общест-вено хранене	общо	храни-телни стоки	нехрани-телни стоки	услуги	общест-вено хранене	
1998*	899	249	431	148	71	50000	21690	18772	6446	3092	5500
1999*	899	249	431	148	71	50000	21690	18772	6446	3092	5500
2000	517	151	228	99	39	32052	13647	12816	3332	2257	5325
2001	520	150	230	101	39	31689	13740	12270	3462	2217	4864
2002	512	150	222	101	39	31151	13646	12256	3032	2217	4589

* Броят на планираните наблюдения по четирите потребителски групи - хранителни стоки, нехранителни стоки, услуги и обществено хранене - е оценен на базата на общия брой регистрации и фиксирания планиран брой регистрации по видове продукти.

Дефиниране на групите елементарни агрегати и хармонизиране на формулите за изчисляване на индексите на ЕА и на груповите индекси

Регламент № 1749/96 на Комисията дава дефиниция на групите елементарни агрегати и определя формулата за съставянето на индексите на цените на ЕА:

- „Елементарен агрегат“ се отнася до разходите или потреблението, които се покриват от най-подробното ниво на стратификация на ХИПЦ и в чиито рамки не се съдържа надеждна информация за разходите за целите на определянето на теглата⁸.
- „Индекс на елементарен агрегат“ е ценови индекс за елементарен агрегат, състоящ се само от ценови данни⁹.
- ХИПЦ се съставят, като се използва някоя от двете формули, посочени в параграф 1 от Приложение II към настоящия регламент (съотношение на непретеглени средноаритметични или средногеометрични цени), или алтернативна съпоставима формула, която да не дава индекс, който се отличава систематично от индекса, съставен с помощта на която и да е от двете дадени формули с повече от една десета от един процентен пункт средно в течение на една година в сравнение с предходната година¹⁰.

Във връзка с внедряването на класификацията *COICOP/NICP* от 1999 г. и промяната на дизайна на извадката от планирани наблюдения на цените от 2000 г. и за осигуряване на съгласуваност с разпоредбите на Регламент № 1749/96 на Комисията от началото на 2000 г. процедурите по конструирането и изчисляването на ИПЦ/ХИПЦ бяха хармонизирани, като:

⁸ Член 2, буква й) от Регламент (ЕО) № 1749/96 на Комисията от 9 септември 1996 г. относно първоначалните мерки за прилагане на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета относно хармонизираните индекси на потребителските цени.

⁹ Член 2, буква и) от Регламент (ЕО) № 1749/96 на Комисията от 9 септември 1996 г. относно първоначалните мерки за прилагане на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета относно хармонизираните индекси на потребителските цени.

¹⁰ Член 7 от Регламент (ЕО) № 1749/96 на Комисията от 9 септември 1996 г. относно първоначалните мерки за прилагане на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета относно хармонизираните индекси на потребителските цени.

- групите ЕА се дефинират на национално ниво, тъй като това е най-ниското ниво на детайлност на класификацията *COICOP/NICP*, за което е налична информация за теглата (разходите на домакинствата от НДБ);
- индексите на цените на групите ЕА се изчисляват по формулата на средна геометрична непретеглена като отношение на средните геометрични цени, участващи в състава на дадения елементарен агрегат;
- индексите на групите на високите нива на агрегиране се изчисляват по класическата формула на Ласпер.

Усъвършенстване на методите за третиране на липсващите наблюдения на цените

Член 6 на Регламент № 1749/96 на Комисията формулира минималните стандарти за използваните цени при съставянето на ХИПЦ. Индексът се съставя на основата на планирана извадка от наблюдения на цените. Планираната извадка трябва да бъде конструирана и да проследява изменението на цените на една и съща стока или услуга от текущия месец до базисния период, за да отрази изменението във „фиксираната кошница“, т.е. да бъде поддържана от месец за месец. Поддържането на извадката е важно, тъй като целта е да се измерят промените в цените, а не техните нива сами по себе си. Там, където по някаква причина не са наблюдавани цените, те трябва да бъдат оценени по подходяща процедура през първия и втория месец, а от третия месец трябва да бъде избрана стока или услуга заместител. Регламентът забранява автоматичното копиране на последната наблюдавана цена.

От началото на 2000 г. с цел осигуряване на съгласуваност с разпоредбите на Регламент № 1749/96 на Комисията НСИ започна прилагането на нов метод за третиране на липсващите наблюдения на цените на базата на изменението на средни цени от съвпадаща извадка (импутация). Условната (оценената) цена на липсващото наблюдение се изчислява, като цената от предходния месец се умножава с краткосрочния индекс от съвпадаща извадка. В изчисленията на индекса от съвпадаща извадка участват всички регистрации, които са налични в текущия месец, и сравнението се извършва със съответните регистрации от предходния месец независимо дали техните цени са били реално наблюдавани, или условно изчислени.

По този начин беше постигнато хармонизирането както на ИПЦ, така и на ХИПЦ в тази област. В случаите, когато дадена цена липсва временно, тя се оценява през първия и втория месец. За оценка на липсващата цена се извършва импутация по метода на съвпадащите извадки, като се използва т.нар. краткосрочен подход - импутирането се извършва с краткосрочния индекс. Ако цената продължава да липсва и през третия месец, регистраторът е длъжен да извърши замяна, като избере заместител на липсващата цена.

Когато извършват замяна на отпадаща стока/услуга с нова, регистраторите са инструктирани:

- да изберат стока/услуга заместител, която има аналогично качество на старата и продажбите ѝ в търговския обект са със значителен обем, и
- да получат информация за цената на новата стока/услуга в предходния месец.

Когато извършват замяна на търговски обект (поради закриване на магазина или дългосрочно затваряне), регистраторите са длъжни да изберат нов търговски обект, който трябва да отговаря на следните изисквания:

- да е възможно най-близко до отпадащия от извадката търговски обект от гледна точка на териториалното му разположение;
- да е от същия тип/форма на търговия;
- да е възможно най-подобен на стария от гледна точка на обема на продажбите, извършвани в него.

Усъвършенстване на методите за оценка на качеството

Член 5 на Регламент № 1749/96 на Комисията формулира минималните стандарти относно процедурите за оценка на качеството при съставянето на ХИПЦ. В случаите на наличие на промяна в качеството индексът трябва да бъде конструиран, като се извършват подходящи процедури по оценка на качеството (базирани на експлицитни оценки за размера на промяната в качеството). При липсата на оценка за размера на промяната в качеството ценовите промени се оценяват като разликата между цената на избрания заместител и тази на продукта, който се замества от него. В никакъв случай не се допуска оценяване на промяна в качеството като пълния размер на разликата в цените на двата продукта освен когато това може да се обоснове като подходящата оценка, т.е. забранява се използването на метода на „автоматичното свързване“ (*automatic linking*).

В периода 1998 - 2002 г. работата беше насочена към промяна на процедурите по оценка на качеството в две направления:

- гарантиране, че методът на „свързването“ (*linking*) не се прилага автоматично, а само след внимателен анализ и оценка на всеки отделен случай;
- разширено използване на имплицитни и експлицитни методи за оценка на качеството, като фокусът беше върху централно наблюдаваните услуги с тарифни цени (фиксиран телефонни услуги, електроенергия, топлоенергия). Значителните промени в тарифните структури на тези услуги бяха третирани в съответствие с изискванията на Регламент № 1749/96 и на Регламент № 2646/98¹¹ относно третирането на тарифите в ХИПЦ. Започна извършването на оценки на качеството и за някои отделни продукти: нови автомобили, самолетни билети и пакетни услуги за почивка и туристически пътувания. За първи път бяха приложени методът на експертната оценка (*expert judgement*)¹², методът на свързващото припокриване (*bridged overlap*) и методът на импутация с индекса на групата (*class-mean imputation*)¹³. Продължи използването и на метода на припокриването (*overlap*) и метода на директното сравняване (*direct comparison*).

В периода 1998 - 2002 г. най-често бяха използвани методът на директното сравняване (*direct comparison*) и методът на свързването (*linking*). До осигуряването на пълно съответствие с изискванията на регламента през 2007 г. използването на останалите методи за оценка на качеството беше все още ограничено.

¹¹ Регламент (ЕО) № 2646/98 на Комисията от 9 декември 1998 г. за въвеждане на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета относно минималните стандарти при разглеждането на тарифи в хармонизираните индекси на потребителските цени.

¹² Размерът на промяната в качеството се определя от статистиците в тясно сътрудничество и с помощта на експертите на доставчика на услугата и/или производителя на стоката.

¹³ Ценовото изменение между стария продукт и продукта, който го заменя, се изчислява условно, като се използва ценовото изменение на другите позиции, принадлежащи към същата група, т.е. размерът на корекцията за качество между стария продукт и продукта заместител се изчислява като разлика между цената на стария продукт и условно изчислената цена.

Усъвършенстване на методите за третиране на сезонните продукти

До края на 1998 г. сезонните продукти в ИПЦ/ХИПЦ бяха третирани, както следва:

- теглата на сезонните продукти (пресни плодове и пресни зеленчуци) бяха фиксирани през цялата година;
- периодите, в които сезонните продукти са „в сезон“ и „извън сезон“, бяха фиксирани през цялата година;
- в месеците, в които сезонните продукти бяха „извън сезон“, техните цени бяха импутирани, като се използваше ценовото изменение на пресните продукти, които бяха налични на пазара (т.е. на тези, които са били „в сезон“);
- за липсващите пресни плодове/зеленчуци импутацията се извършваше на национално ниво с груповия дългосрочен индекс (текущия месец спрямо базисния период - декември от предходната година) на всички пресни плодове/зеленчуци, които са „в сезон“ през текущия месец.

В периода 1999 - 2001 г. този подход беше поетапно усъвършенстван, като бяха променени процедурите по импутация на цените на липсващите плодове и зеленчуци, когато те са „извън сезон“:

- от 1999 г. импутацията се извършваше на по-ниско ниво на агрегиране с индекса на групата ЕА, ако в ЕА има поне един продукт, който е „в сезон“. При „празен“ ЕА (ниито един от продуктите в ЕА не е „в сезон“) импутацията се извършваше с индекса на по-високото ниво на агрегиране. Продължава използването на дългосрочния индекс за импутация. Базисните цени на сезонните пресни плодове и зеленчуци се изчисляваха само от месеците, в които те са били „извън сезон“;
- от 2000 г. базисните цени на пресните продукти се изчисляваха, като се включват и условните (импутираните) цени на продуктите в месеците, когато са били „извън сезон“;
- от 2001 г. при импутацията започва използването на краткосрочния индекс (текущия месец спрямо предходния месец), като всеки месец след задълбочен оглед и анализ се взема решение цените на кои сезонни продукти ще се импутират и с индекса на кой продукт (или коя група продукти) ще се извършва импутирането.

От 2002 г. беше променен начинът на регистриране на цените на пресните плодове и зеленчуци, като те се регистрират през всички месеци, когато са налични на пазара, а не само когато са „в сезон“. Тази практика се наложи поради невъзможността да се фиксират предварително месеците, в които сезонните пресни продукти са „в сезон“, защото тяхното предлагане на пазара вече не зависеше само от климатичните условия в страната, а предимно от техния внос. По този начин беше осигурена необходимата информация, на базата на която се взема решение цените на кои пресни продукти ще се импутират и кои ще участват при изчислението на индекса за съответния месец.

В периода 1998 - 2002 г. същият метод беше прилаган и за сезонните нехранителни стоки.

Така до въвеждането на Регламент № 330/2009¹⁴ на Комисията от 2011 г. сезонните продукти бяха третирани в ИПЦ/ХИПЦ по следния начин:

¹⁴ Регламент (ЕО) № 330/2009 на Комисията от 22 април 2009 г. за определяне на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета по отношение на минималните стандарти за отчитане на сезонните продукти в хармонизираните индекси на потребителските цени (ХИПЦ).

- при конструирането на теглата и изчисляването на индексите за сезонните продукти се прилага т.нар. фиксиран подход, т.е. прилагат се фиксирани тегла за сезонните продукти през цялата година;

- цените на липсващите сезонни продукти, когато те са „извън сезон“, се импутират, като се използва ценовото изменение на пресните продукти, които са налични на пазара (т.е. на тези, които са „в сезон“). Методът на импутиране се прилага при спазване на следните условия: (1) използва се краткосрочният подход и (2) всеки месец след задълбочен оглед и анализ се взема решение цените на кои сезонни продукти ще се импутират и с индекса на кой продукт (или коя група продукти) ще се извърши импутирането.

Конструиране на динамични редове и ревизиране на историческите серии с индекси

Поради множеството внедрени методологични промени в индексите на потребителските цени в периода 1998 - 2002 г. и за осигуряване на сравними серии с ИПЦ/ХИПЦ индексите за периода януари 1995 г. - декември 2000 г. бяха ревизирани, като новите динамични редове бяха конструирани, както следва:

- динамичен ред на ИПЦ - при база 1995 = 100, включително до 6-о йерархично ниво (елементарен агрегат) на класификацията *COICOP/NICP*;
- динамичен ред на ХИПЦ - при база 1996 = 100, включително до 4-то йерархично ниво (клас) на класификацията *COICOP/NICP*.

За осигуряването на продължаващи във времето серии с общ ИПЦ индексите за периода май 1990 г. - декември 1994 г. бяха преизчислени към 1995 = 100 и скачването беше направено в 1995 г. (т.е. 1995 г. беше използвана като припокриваща година). Преизчисляването не засегна публикуваните равнища на инфлацията в периода май 1990 г. - декември 1994 година.

Ревизираният динамичен ред на ИПЦ, неговото поддържане и използване бяха представени на обсъждане от Методичния съвет на НСИ през януари 2001 г. и беше взето решение НСИ официално да публикува ревизираните серии от месечни индекси на потребителските цени, като средногодишните ИПЦ и всички ИПЦ за различни периоди от време и при различни бази да се получават от тези продължаващи и сравними серии от ИПЦ. За целта да се подготвят аргументирани обяснителни бележки за потребителите на информацията и да се обсъдят юридическите аспекти, произтичащи от официалното публикуване на ревизираните индекси.

Ревизираният динамичен ред на ИПЦ беше публикуван на 10 май 2001 г., като публикуването му беше съпроводено с обяснителни бележки относно ревизията и използването му от потребителите на информацията.

В изпълнение на задълженията ни като държава, кандидатстваща за членство в ЕС, ревизираният динамичен на предварителния ХИПЦ беше изпратен в Евростат.

От началото на 2001 г. месечната, годишната и средногодишната инфлация, както и инфлацията от началото на годината, измерени чрез ИПЦ, започват да се изчисляват от динамичния ред на ИПЦ при база 1995 = 100, а измерени чрез ХИПЦ - от динамичния ред на ХИПЦ при база 1996 = 100.

Други усъвършенствания в периода 1998 - 2002 година

Освен гореизброените основни методологични промени в периода беше извършена и значителна работа по внедряването (напълно или частично) на европейските стандарти в областта на ХИПЦ, приети в периода 1996 - 2000 година.

Въведени бяха детайлни тегла при конструирането и изчисляването на индексите на телекомуникационните услуги, електроенергията и топлоенергията и беше разширен обхватът и подобро третирането на тези услуги съгласно изискванията на Регламент № 2454/97¹⁵ и на Регламент № 2646/98¹⁶.

Подобро беше третирането и беше разширен обхватът на стоките и услугите в сферата на здравеопазването, образованието и социалната защита съгласно изискванията на Регламент № 2166/1999¹⁷ и на застрахователните услуги съгласно изискванията на Регламент № 1617/1999¹⁸.

Напълно бяха внедрени в практиката разпоредбите на Регламент № 2601/2000¹⁹ относно момента на регистриране и въвеждане на цените в индекса. От 2002 г. цените на стоките се въвеждат в индекса за месеца, през който са регистрирани, а цените на услугите - за месеца, през който започва потреблението на съответната услуга.

От началото на 2001 г. бяха внедрени и минималните стандарти на Регламент № 2602/2000²⁰ относно третирането на намаленията на цените. Ако при регистрацията цените на продуктите се предлагат на промоционални (намалени) цени, то тези цени се включват при изчисляването на ИПЦ/ХИПЦ при условие, че техните намаления:

- могат да бъдат отнесени пряко към покупката на наблюдаваната стока или услуга;
- са на разположение на всички потенциални потребители без съпътстващи специални условия (липса на дискриминация);
- са известни на купувача в момента, в който купува стоката/услугата;
- могат да бъдат поискани в момента на закупуване или в рамките на такъв период от време, последващ закупуването, през който се очаква те да окажат съществено влияние върху количеството, което купувачът желае да закупи.

¹⁵ Регламент (ЕО) № 2454/97 на Комисията от 10 декември 1997 г. относно условията по прилагането на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета относно минимални стандарти при качеството на теглата на хармонизираните индекси на потребителските цени.

¹⁶ Регламент (ЕО) № 2646/98 на Комисията от 9 декември 1998 г. за въвеждане на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета относно минималните стандарти за третирането на тарифите в хармонизираните индекси на потребителските цени.

¹⁷ Регламент (ЕО) № 2166/1999 на Съвета от 8 октомври 1999 г. за установяване на подробни правила за прилагане на Регламент (ЕО) № 2494/95 относно минималните стандарти при третирането на продуктите в секторите на здравеопазването, образованието и социалната защита в хармонизирания индекс на потребителските цени.

¹⁸ Регламент (ЕО) № 1617/1999 на Комисията от 23 юли 1999 г. за установяване на подробни правила за прилагане на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета относно минималните стандарти при третирането на застраховането в хармонизирания индекс на потребителските цени и за изменение на Регламент (ЕО) № 2214/96 на Комисията.

¹⁹ Регламент (ЕО) № 2601/2000 на Комисията от 17 ноември 2000 г. за определяне на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета относно момента на въвеждане на покупните цени в хармонизирания индекс на потребителските цени.

²⁰ Регламент (ЕО) № 2602/2000 на Комисията от 17 ноември 2000 г. за определяне на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета относно минималните стандарти за отчитане на намаленията на цените в хармонизирания индекс на потребителските цени.

Индекс на цените на малка по състав кошница (ИЦМК)

В условията на стопански реформи и преход към пазарна икономика възникна необходимост от показател, който да измерва изменението на цените за тази част от домакинствата, които са със сравнително ниски доходи. Във връзка с това от началото на 2001 г. НСИ започна публикуването на индекс на цените на малка по състав кошница (ИЦМК).

ИЦМК измерва средното изменение на цените на определени социалнополезни и жизненонеобходими стоки и услуги, които са от съществено значение за биологичното и социалното съществуване на отделния човек и домакинство със сравнително ниски доходи. През 2001 г. той се основава на кошница от 100 стоки и услуги, които домакинствата със сравнително ниски доходи предимно потребяват.

Претеглянето на стоките и услугите в малката кошница се извършва с данните за паричните разходи на най-нискодоходните 20% от лицата в домакинствата. Източник на тази информация е статистическо наблюдение на бюджетите на домакинствата в страната.

ИЦМК не е макроикономически измерител на инфлацията, а показател, чрез който обществеността получава допълнителна информация за инфлационните процеси в страната.

Предназначението на ИЦМК е следното:

- да разшири възможностите за по-задълбочен и качествен анализ на развиващите се социално-икономически явления и процеси в страната;
- да подпомогне с по-детайлизирана информация не само социалното управление, но и периодично провежданите преговори между социалните партньори;
- да дава реална възможност за евентуални корекции на социалните трансфери.

2003 - 2006 г. - от ниска към висока степен на хармонизация със световните и европейските стандарти

В периода 2003 - 2006 г. основен приоритет в работата по индексите на потребителските цени беше по-нататъшното усъвършенстване на ИПЦ и ХИПЦ с цел достигането на по-висока степен на хармонизиране със световните и европейските стандарти. Работата беше фокусирана върху: използването на допълнителни източници на информация за целите на подбора, конструирането на тегла и на производството на ИПЦ/ХИПЦ, въвеждането на нов базисен период на ХИПЦ (2005 = 100) и върху провеждането на експериментални изследвания относно внедряването на т.нар. вътрешна концепция (*domestic concept*) при конструирането на теглата за ХИПЦ.

Подобряване на представителността на извадките на ИПЦ/ХИПЦ

От 2004 г. беше разширен обхватът на индексите на потребителските цени по отношение на търговските обекти, като в извадката от магазини бяха включени за наблюдение т.нар. вериги - супермаркети и хипермаркети.

В периода 2003 - 2006 г. беше разширен и обхватът на ИПЦ/ХИПЦ по отношение на стоките и услугите, включени в потребителската кошница, като бяха въведени за наблюдение следните нови и значими стоки и услуги:

- Услуги за пречистване на водата - от 2003 година;

- Финансови услуги; настолни персонални компютри; мобилни телефонни апарати; телефонни разговори от фиксирани към мобилни мрежи; мобилни телефонни разговори в група, във/извън включените в абонаментния план минути - от 2004 година;
- DVD плеър, CD плеър, незаписан CD диск; винетки; пакетни услуги за почивка и туристически пътувания в страната - от 2006 година.

Размерът на извадките за периода 2003 - 2006 г. е представен в табл. 3.

3. Размер на извадките, използвани за конструирането на индексите на потребителските цени за периода 2003 - 2006 година

Години	Брой продукти в потребителската кошница					Брой планирани наблюдения на цените					Брой търговски точки за наблюдения на цените
	общо	храни-телни стоки	нехрани-телни стоки	услуги	общест-вено хранене	общо	храни-телни стоки	нехрани-телни стоки	услуги	общест-вено хранене	
2003	514	150	222	103	39	31153	13646	12256	3034	2217	4589
2004	525	150	228	108	39	31272	13639	12375	3041	2217	5766
2005	536	150	228	119	39	31350	13637	12427	3054	2232	4696
2006	531	150	228	113	40	31606	13637	12518	3129	2322	4782

Конструиране и въвеждане на нетни тегла на застрахователните услуги в ИПЦ/ХИПЦ

Съгласно Регламент № 1617/1999²¹ при конструирането и производството на индекса на застрахователните услуги следва да бъдат прилагани следните минимални стандарти:

- Използват се нетни тегла - т.нар. „такси за услугата“ (*service charge*), т.е. таксите за застрахователни услуги, заплащани от домакинствата. Теглата отразяват осреднените разходи на домакинствата за три последователни години. Теглата за застрахователните услуги са равни на: брутните застрахователни премии²² плюс добавките към премията²³ минус обезщетенията²⁴ минус промените в математическите резерви²⁵.
- Цените, които се използват за съставянето на индекса, са брутните застрахователни премии.

²¹ Регламент (ЕО) № 1617/1999 на Комисията от 23 юли 1999 г. за установяване на подробни правила за прилагане на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета относно минималните стандарти при третирането на застраховането в хармонизирания индекс на потребителските цени и за изменение на Регламент (ЕО) № 2214/96 на Комисията.

²² Брутни застрахователни премии - сумата, която заплаща държателят на полицата за конкретна застрахователна полица, за да получи застрахователно покритие.

²³ Добавки към премията - доходите, получени от застрахователните предприятия посредством инвестиране на техните застрахователни технически резерви, които включват авансови плащания за застрахователни премии, резерви за покриване на предстоящи плащания и резерви по покрити рискове.

²⁴ Обезщетение - сумата, която застрахователното предприятие изплаща на държателя на полицата и други страни при уреждане на искове при повреда или щети, претърпени от лица или стоки.

²⁵ Математически резерви - провизии, заделени от застрахователното предприятие към техническите резерви по покрити рискове.

- Брутните застрахователни премии се вземат като пълния (брутния) размер на премията, който следва да се плати за полицата, и не се коригират дори ако премията или стойността на застрахователното покритие на полицата е свързана с индекс.
- Ценоопределящите характеристики остават константни за всяка застрахователна полица от планираната извадка. В случай на промяна в тези характеристики цените се третираат съобразно правилата за оценка на качеството, предвидени в чл. 5 на Регламент № 1749/96.

С включването на застрахователните услуги в ИПЦ/ХИПЦ през 2000 г. разпоредбите на Регламент № 1617/1999 г. бяха частично внедрени поради използването на брутни тегла. От началото на 2004 г. на базата на информацията, получена от статистиката на застраховането, бяха конструирани и внедрени в практиката нетни тегла на застрахователните услуги в ИПЦ и в произвеждания предварителен ХИПЦ. От същата година започна и извършването на оценки на качеството за промените в характеристиките на застрахователните полици, дължащи се на либерализацията на пазара на застрахователни услуги в страната. От 2005 г. бяха внедрени и детайлни тегла по застрахователни компании при конструирането и производството на подиндексите на застрахователните услуги в ИПЦ/ХИПЦ. Така беше осигурена пълна хармонизация с изискванията на Регламент № 1617/1999.

Разширено използване на допълнителни източници за конструирането на теглата и на процедури за оценки на качеството

Данните на НДБ са основният източник на информация при конструирането на теглата за индексите на потребителските цени, но за определени стоки и услуги информацията не е на необходимото ниво на детайлност както за целите на подбора, така и за конструирането на тегла за индексите на потребителските цени. Във връзка с това в периода 2003 - 2006 г. започна разширено използване на допълнителни източници на информация.

На тази основа в периода 2003 - 2006 г. бяха внедрени детайлни структури на теглата, беше подобрен подборът и бяха усъвършенствани изчислителните процедури за подиндексите на електроенергията, топлоенергията, фиксираните и мобилните телефонни разговори, горивата за лични транспортни средства (ЛТС), тютюневите изделия и услугите за градски транспорт в София.

В периода 2003 - 2006 г. беше извършена и значителна работа по хармонизирането на националната практика по извършването на оценки на качеството с европейските и световните стандарти в следните насоки:

- Напълно беше прекратено използването на метода на „автоматичното свързване“ (*automatic linking*).
- Въведени бяха нови форми за регистрация на цените на дрехите, обувките, домакинските уреди и черната техника, съдържащи полета за записване на подробна информация за характеристиките на наблюдаваните разновидности на стоките. Новите форми улесниха регистраторите при извършването на замени и доставиха необходимата информация за извършването на оценки на качеството за тези продукти.
- Започна разширено използване на имплицитни и експлицитни методи за оценка на качеството за стоките и услугите, които са обект на регионална регистрация на цените.

Така в края на периода беше осигурена висока степен на хармонизация с изискванията на чл. 5 на Регламент № 1749/96 относно минималните стандарти за извършването на оценки на качеството.

Въвеждане на нов базисен период на ХИПЦ (2005 = 100)

С приемането на Регламент № 1708/2005²⁶ беше взето решение за промяна на общия базисен период на ХИПЦ от 1996 = 100 на 2005 = 100. Промяната на базисния период изискваше пребазиране на историческите серии от индекси от 1996 = 100 на 2005 = 100. Въвеждането на новия базисен период 2005 = 100 се извърши през февруари 2006 г. (с индекса за януари 2006 г.) и започна регулярното му изпращане в Евростат при новата база.

В началото на 2006 г. беше извършено пребазиране на историческите серии от индекси за периода януари 1996 - декември 2005 г., следвайки указанията на Евростат. Индексите при база 1996 = 100 бяха пребазирани на всички нива на агрегиране на класификацията СОICOP/НICP с пребазиращ коефициент, изчислен от месечните индекси за 2005 г. (100/средна аритметична от месечните индекси за 2005 г. при база 1996 = 100). Процедурите по пребазиране бяха извършени и в Евростат, като получените резултати от НСИ и от Евростат бяха идентични.

С индекса за януари 2006 г. НСИ въведе новия базисен период 2005 = 100 и започна регулярно изпращане на ХИПЦ в Евростат при новата база. За целта беше използвана т.нар. „скачваща процедура“, като скачването беше извършено през декември 2005 година.

Експериментални изследвания относно внедряването на вътрешната концепция (*domestic concept*) при конструирането на теглата на ХИПЦ

Към края на 2002 г. приложението на вътрешната концепция при конструирането на теглата за ХИПЦ беше главната оставаща област за повишаване на хармонизацията на произведания от Р България ХИПЦ и поради тази причина беше определено като основен приоритет в работата на НСИ в областта на индексите на потребителските цени в периода 2003 - 2006 година.

Възприет беше поэтапен подход на работата, която започна през 2003 г. със самооценка на степента на съгласуваност с изискванията на европейските регламенти в областта и изготвянето на план за внедряване в практиката. На следващия етап беше проучен практическият опит както на държавите членки, така и на държавите, кандидатстващи за членство в ЕС. На тази основа в периода 2004 - 2006 г. бяха проведени експериментални изследвания относно приложението на вътрешната концепция:

- проучване на наличните в страната източници на информация и анализ на качеството на информацията, получена от тях;
- експериментално конструиране на тегла съгласно вътрешната концепция, използвайки различни подходи, базирани на различните източници на информация;
- изчисляване на експериментални ХИПЦ с конструираните тегла;
- анализ на дефинираните структури на теглата и индексните резултати;
- избор на най-подходящ източник на информация и подход за дефиниране на теглата съгласно вътрешната концепция.

В процеса на работата по прилагането на вътрешната концепция експертите по цените трябваше да вземат решения относно избора на най-подходящия източник на информация чрез оценката на качеството на различните източници, което се оказа много трудна задача. За да вземат правилните решения, статистиците, работещи по

²⁶ Регламент (ЕО) № 1708/2005 на Комисията от 19 октомври 2005 г. за установяване на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета по отношение на общия референтен период за хармонизирания индекс на потребителските цени и за изменение на Регламент (ЕО) № 2214/96.

потребителските цени, трябваше да придобият основни познания и в други статистически области като национални сметки, домакински бюджети, сателитни сметки в туризма и други. Поради това при конструирането на теглата на ХИПЦ те работиха в тясно сътрудничество както с експертите от НСИ в областта на националните сметки (НС), домакинските бюджети, статистиката на туризма и др., така и с външни експерти от Българска народна банка (БНБ) и Министерството на икономиката. Това също не беше лесна задача.

Независимо че въвеждането на вътрешната концепция в българския ХИПЦ се оказва изключително трудно и отне значително време и ресурси, тя беше успешно въведена в практиката от началото на 2007 г. - годината на присъединяването на Р България към ЕС.

Методологичната основа е дадена в Регламент № 1688/98²⁷ относно географския обхват и обхвата по отношение на населението на ХИПЦ. Теглата на ХИПЦ са крайните парични потребителски разходи на домакинствата (КППРД) и се дефинират като част от крайните потребителски разходи, направени:

- от домакинствата независимо от националност или статут на пребиваване (резидентност);
- при парични трансакции;
- на икономическата територия на държавата членка;
- за стоки и услуги, които се използват за пряко задоволяване на индивидуалните потребности или желания;
- през единия или и двата времеви периода, които се сравняват.

КППРД се определят в Приложение 1b и следват дефинициите, залегнали в Европейската система за сметки (ЕСС) 1995, съдържаща се в Регламент № 2223/96²⁸. Секторът „Домакинства“ се състои от домакинства, които включват всички индивиди или групи от индивиди (както са дефинирани в ЕСС 2.76.a и 2.76.b) независимо от - в частност, типа на областта, където живеят, позицията им в доходното разпределение и националността им или статута на пребиваване. Секторът включва индивиди, живеещи в институционални домакинства (както са дефинирани в ЕСС 2.76.b). Не се включва потреблението с цел бизнес. Икономическата територия е тази, както е дефинирана в ЕСС 2.05, с изключение на това, че екстериториалните анклави, намиращи се в границите на страната, са включени, а териториалните анклави, намиращи се в останалата част на света, са изключени.

Посочените дефиниции означават, че разходите на туристите, извършени на икономическата територия на страната, трябва да бъдат включени в обхвата на ХИПЦ, докато разходите на българските граждани в чужбина трябва да бъдат изключени. Също така индивидуалното потребление на лица, живеещи в институционалните (колективните) домакинства, попада в обхвата за разлика от собственото потребление на тези институции, което е извън обхвата на ХИПЦ.

Данните на НС и на НДБ са основните източници на информация, които могат да бъдат използвани при конструирането на теглата за ХИПЦ.

²⁷ Регламент (ЕО) № 1688/98 на Съвета от 20 юли 1998 г. за изменение на Регламент (ЕО) № 1749/96 на Комисията относно географския обхват и обхвата на населението в хармонизиран индекс на потребителските цени.

²⁸ Регламент (ЕО) № 2223/96 на Съвета от 25 юни 1996 г. относно Европейската система от национални и регионални сметки в Общността.

Когато НС се използват като основен източник на данни за теглата на ХИПЦ, оценките на НС трябва да бъдат адаптирани, както следва:

Крайните потребителски разходи на домакинствата (КПРД) - национална концепция (*national concept*), резултат от НС

- КПРД на резидентите, извършени извън територията на страната
- + КПРД на нерезидентите, извършени на територията на страната

= КПДР - вътрешна концепция (*domestic concept*)

- Собственото крайно потребление (което формира част от КПРД и не предполага парични трансакции) - главно условната рента *СОICOP* 04.2.0.
- Разходите по следните *СОICOP* класове:

- а) Наркотици (*СОICOP* 02.3.0)
- б) Хазартни игри (*СОICOP* 09.4.3)
- в) Проституция (*СОICOP* 12.2.0)
- г) Премиите за застраховка живот (*СОICOP* 12.5.1)
- д) Административните такси за частните пенсионни фондове и други подобни (*СОICOP* 12.6.2)

= Крайните парични потребителски разходи на домакинствата (КППРД) според изискванията на Регламент № 1688/98.

Когато основният източник на тегла за ХИПЦ са данните за разходите на домакинствата от НДБ, те трябва да бъдат адаптирани, както следва:

КППРД, получени от НДБ

- + Разходите на нерезидентите (изключват се бизнесите), направени на икономическата територия на страната
- Разходите на резидентите, направени в чужбина
- Разходите с цел бизнес

= КППРД, направени на икономическата територия на страната

- + Индивидуално потребление на лицата, живеещи в колективните домакинства

= КППРД според изискванията на Регламент № 1688/98.

Изискванията на Регламент № 1688/98 не бяха напълно приложени при конструирането на теглата на ХИПЦ, произвеждан от НСИ в периода 2003 - 2006 година. ХИПЦ се изчисляваше на основата на модела на потребление на домакинствата, които попадат в обхвата на НДБ:

- Колективните домакинства са извън обхвата на НДБ, провеждано в България. Така че индивидуалното потребление на лицата, живеещи в такива домакинства, не беше обхванато в ХИПЦ. Според данните на НС за 2002 г. делът на разходите, извършени от лицата, живеещи в колективните домакинства, е бил 0.02% от общите КППРД, т.е. бил е незначителен. Следователно изключването им при конструирането на теглата за ХИПЦ не противоречеше на изискванията на Регламент № 1688/98.

- Разходите на нерезидентите, направени в чужбина, също попадат извън обхвата на НДБ в България, т.е. те не бяха включени в теглата за ХИПЦ, което също беше в съответствие с изискванията на Регламент № 1688/98.

- НДБ, провеждано в България, включва всички разходи, направени от домакинствата (включително и тези с цел бизнес) за гарантиране на балансираността между приходите и разходите. Всички разходи с цел бизнес, както и тези, които имат „непотребителски“ характер се изключват при конструирането на теглата за ХИПЦ. Това също беше в съответствие с изискванията на Регламент № 1688/98.

- Разходите на нерезидентите, направени на икономическата територия на страната, не бяха включени при изчисляването на ХИПЦ в България. Това беше и главната оставаща област за пълното приложение на вътрешната концепция при конструирането на теглата за ХИПЦ. Основните трудности произтичаха от факта, че липсваше подходяща и достоверна информация за детайлизирането на разходите на чуждестранните туристи на територията на страната.

Табл. 4 илюстрира степента на хармонизация на българския ХИПЦ с изискванията на Регламент № 1688/98 относно приложението на вътрешната концепция:

4. Съгласуваност на ХИПЦ, произвеждан в Р България, в периода 2003 - 2006 година

Разходи	Третиране в българския ХИПЦ	Съгласуваност с Регламент № 1688/98
Разходи на резидентите на икономическата територия	Включени	Да
Разходи на нерезидентите на икономическата територия	Не са включени	Не
Разходи на резидентите в чужбина	Изключени	Да
Разходи с цел бизнес	Изключени	Да
Разходи на лицата, живеещи в колективни домакинства	Не са включени	Да

В периода 2004 - 2006 г. НСИ експериментира два подхода при конструирането на теглата за ХИПЦ съгласно вътрешната концепция. При първия подход данните на НС бяха използвани като основен източник на информация (подход А), а при втория основен източник бяха данните на НДБ, като за оценка на потреблението на нерезидентите бяха използвани допълнителни източници (подход Б).

При подход А данните на НС за КППРД по вътрешната концепция бяха използвани при конструирането на теглата, като предварително бяха адаптирани съгласно изискванията на Регламент № 1688/96. КППРД се оценяват в НС съгласно дефинициите и класификациите на ЕСС, като в периода 2003 - 2006 г. беше постигнато добро равнище на съгласуваност с ЕСС 1995. От тази гледна точка данните на НС отговаряха напълно на изискванията на регламента за ХИПЦ относно географския обхват и обхвата по отношение на населението и НС бяха оценени като един от най-подходящите източници на данни за теглата на ХИПЦ. Навременността на данните от НС също беше оценена като сравнително добра - за производството на ХИПЦ в година t бяха налични окончателни данни за година $t-3$ и предварителни данни за година t . Теглата бяха конструирани както на базата на окончателните данни, така и на базата на предварителните данни на НС, като разликите в структурите на теглата бяха в интервала от -1% до +2% за 12-те основни раздела на *СОICOP/НICP*, а на по-ниските равнища - значителни.

Подход Б комбинираше информацията от НДБ с други източници при конструирането на теглата, използвани при изчисляването на ХИПЦ:

- НДБ беше използвано за оценка на структурата на потреблението на резидентите на територията на страната.
- НС бяха използвани за оценка на относителния дял на разходите на резидентите и нерезидентите в общите КППРД и за оценка на потреблението на институционалните домакинства.
- Наблюденията на Министерството на икономиката относно туристическия поток и платежния баланс на БНБ бяха използвани за детайлизиране на потреблението на нерезидентите на територията на страната.

Основният проблем при използването на данните от наблюдения на туристическия поток, провеждани от Министерството на икономиката, и на данните от платежния баланс на БНБ беше, че информацията не е налична на необходимото ниво на детайлизация. Разходите са разпределени само по някои основни позиции, които не кореспондират с групите по класификацията *COICOP*. В допълнение, съществуват и проблеми с навременността и достоверността на данните от наблюденията на туристическия поток.

ХИПЦ беше изчислен с получените структури на тегла, конструирани според двата подхода, и резултатите бяха сравнени. Сравнението показва наличие на значителни разлики в структурите на теглата, които водят и до значителни разлики в индексите и равнищата на инфлация.

Тъй като и двата приложени подхода са в пълно съответствие с методологическите изисквания на регламента относно географския обхват и обхвата на населението в ХИПЦ, фокусът на работата беше да бъде направена оценка на всеки един от използваните източници и на тази основа да бъде избран най-подходящият от тях. След извършения задълбочен анализ на всеки отделен източник от гледна точка на достоверността, уместността, детайлността и навременността на данните, които предоставя, беше решено, че окончателните данни на НС за КППРД, вътрешна концепция, са най-подходящият източник и ще бъдат използвани за дефинирането на теглата на ХИПЦ на високите нива на агрегиране. В допълнение, данните на НДБ да бъдат използвани за изчисляването на теглата на ниските нива на агрегиране.

Развитие на статистиката на потребителските цени след 2007 година

След 2007 г., като член на Европейската статистическа система, НСИ участва в разработването и прилага единна методология на статистическите изследвания в областта на потребителските цени, която осигурява качество, сравнимост и съпоставимост на получените резултати.

Във връзка с това усъвършенстването на индексите на потребителските цени е насочено главно към непрекъснато повишаване на качеството на произвежданите индекси и към въвеждането в практиката на новоприетите регламенти в областта.

Потребителски сегменти, подбор и оценки на качеството

През 2007 г. беше приет Регламент № 1334/2007²⁹, който изменя Регламент № 1749/96 във връзка с хармонизирането на методите подбор, замени и оценка на качеството в ХИПЦ.

²⁹ Регламент (ЕО) № 1334/2007 на Комисията от 14 ноември 2007 г. за изменение на Регламент (ЕО) № 1749/96 относно първоначалните мерки за прилагане на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета относно хармонизираните индекси на потребителските цени.

С регламента се въвеждат редица нови понятия: продуктови оферти (*product-offers*)³⁰, потребителски сегменти по цели (*consumption segments by purpose*)³¹, продуктови оферти заместители (*replacement product-offers*)³², цена на заместител (*replacement price*)³³, елементарни групи продукти (*elementary product group*)³⁴, елементарни агрегати (*elementary aggregates*)³⁵ и промяна в качеството (*quality change*)³⁶. Чрез тези нови понятия се дефинират и новите минимални стандарти относно подбора, замените и оценките на качеството в ХИПЦ:

- Множеството от всички парични сделки в статистическата съвкупност може обстойно да се раздели на подмножества, съответстващи на продуктовете оферти, към които се отнасят въпросните парични сделки. Те се класифицират съобразно *СОICOP/НICP*.

- Потребителските сегменти са фиксирани компоненти в кошницата, които следва да бъдат запазвани непроменени в ХИПЦ.

- ХИПЦ е мярка за чистата промяна в цените, незасегната от промяната в качеството. ХИПЦ следва да: (а) отразява промяната в цената въз основа на променените разходи за поддържане на структурата на потребление на домакинствата и на демографската структура на потребителите през базисния или отчетния период и (б) се изчислява посредством адекватни корекции, за да се вземе предвид наблюдаваното изменение в качеството. Корекциите с цел отразяване на качеството служат за гарантиране на надеждността и по-специално на представителността на ХИПЦ като мярка за чистата промяна в цените.

- По отношение на промяната в качеството оценката се базира на доказана разлика между спецификацията на продуктовата оферта заместител и продуктовата оферта, която е заменила в извадката; т.е. разлика в основните ценообразуващи характеристики на продуктовете оферти като марка, материал или производител, които са от значение за съответната потребителска цел.

- Промяна в качеството не се наблюдава в случай на подробно преразглеждане на извадката за ХИПЦ независимо дали то се извършва един път годишно, или с по-малка честота.

- Представянето на елементарна група продукти или на елементарен агрегат се определя от свързаното с нея или с него тегло (потребителски разход на

³⁰ „Продуктова оферта“ означава конкретна стока или услуга, предлагана за закупуване, на определена цена, в определен пункт за продажба или от определен доставчик, според определени условия на доставка, което дефинира една уникална единица в определен момент от време.

³¹ „Потребителски сегмент по цел“ или „потребителски сегмент“ означава съвкупност от парични сделки, отнасящи се до продуктови оферти, които поради общи свойства се считат за обслужващи обща цел в смисъл, че те: (1) се търгуват предимно с оглед използването им в сходни ситуации; (2) могат до голяма степен да бъдат описани с обща спецификация и (3) могат да бъдат възприемани от потребителите като еквивалентни.

³² „Продуктова оферта заместител“ означава продуктова оферта с наблюдавана цена, която заменя продуктовата оферта в планираната извадка.

³³ „Цена на заместител“ е наблюдаваната цена на продуктовата оферта заместител.

³⁴ „Елементарна група продукти“ се определя като множество от продуктови оферти, събрани в извадка, за да представят един или повече потребителски сегмента.

³⁵ „Елементарен агрегат“ се определя като елементарна група продукти, стратифицирана например по региони, градове или видове пунктове за продажба до разходите, и се отнася до нивото, на което наблюдаваните цени се включват в ХИПЦ. В случаите, в които елементарни групи продукти не са стратифицирани, понятията „елементарна група продукти“ и „елементарен агрегат“ са еднозначни.

³⁶ „Промяна в качеството“ е налице винаги, когато държавата членка прецени, че дадена замяна е довела до значителна разлика в степента, в която продуктовата оферта заместител обслужва потребителската цел на потребителския сегмент, към който принадлежи.

домакинствата). В рамките на елементарните агрегати могат да се използват и други тегла при условие, че се гарантира представителността на индекса.

- Методите за оценка на качеството са класифицирани в три групи: *А-методи* - които дават достоверни резултати; *В-методи* - които е допустимо да бъдат прилагани в случаите, когато *А-методите* са неприложими, и *С-методи* - методите, които не трябва да бъдат използвани. Стандартите, отнасящи се до класацията на методите за оценка на качеството, се разработват и публикуват от Евростат според съобразен с всеки отделен случай подход³⁷. *А-методите* и *Б-методите* се считат за подходящи методи за оценка на качеството, като при равни други условия на *А-методите* се дава предимство пред *Б-методите*. В никакъв случай не се допуска промяната в качеството да бъде оценена като пълния размер на разликата в цената на двете продуктови оферти освен когато това може да се обоснове като подходяща оценка. В случаите, когато няма подходящи оценки на промяната в качеството, ценовите промени се оценяват като разликата между цената на заместителя и тази на заменената продуктова оферта.

- Продуктовите оферти заместители: (а) са или „еквивалентни в основата си“, когато не се наблюдава промяна в качеството между продуктовата оферта заместител и заменената в извадката продуктова оферта, или „еквивалентни след корекция с цел отразяване на качеството“, когато се налага корекция в качеството във връзка с промяна в качеството, наблюдавана между продуктовата оферта заместител и заменената в извадката продуктова оферта; (б) се избират от същите потребителски сегменти, от които са и заменените продуктови оферти, така че да се запази представителността на потребителските сегменти и (в) не се избират съобразно сходство в цената. Това се прилага по-специално в случаите, когато е необходимо да бъдат извършени замествания, след като стоки или услуги са били предложени на намалени цени.

Подходът на потребителските сегменти и произтичащите от него изисквания за подбор, замени и методи за оценка на качеството бяха внедрени при конструирането и производството както на националния ИПЦ, така и на ХИПЦ от януари 2010 година.

Към края на 2017 г. потребителски сегменти са идентифицирани и дефинирани за следните продукти: нови и употребявани автомобили, облекло и обувки, книги, записани носители на записи, компютърни и конзолни игри, вестници, самолетни билети, услуги по настаняването в хотели, пакетни услуги за почивка и туристически пътувания, лекарства, компютри, мобилни телефони, интернет услуги и услуги за кабелна телевизия, тютюневи изделия и някои други.

Замените и оценките на качеството се извършват съгласно изискванията на регламента и на дефинираните стандарти при наличието на такива. След 2010 г. с въвеждането на Регламент № 1334/2007 се прилагат следните методи за оценка на влиянието на промяната в качеството на наблюдаваните продукти:

- Метод на директното сравняване (*direct comparison*). В рамките на календарната година регистраторите на цените са инструктирани да регистрират цените на една и съща разновидност на стоката/услугата представител и когато тази разновидност изчезне трайно от пазара, да я заменят с друга с аналогично качество. В тези случаи се прилага методът на директното сравняване поради минималното различие в качеството между старата и новата разновидност на стоката/услугата.

³⁷ Към момента са приети стандарти за третирането на следните стоки и услуги в ХИПЦ: автомобили; книги, записани носители и компютърни игри; облекло и обувки; телекомуникации; самолетни билети и пакетни почивки; наеми.

- Имплицитни методи за оценка на качеството. В някои случаи е невъзможно да бъде приложен първият подход поради това, че разликата в качеството на старата и новата разновидност е значителна. В тези случаи се прилагат т.нар. имплицитни методи за оценка на качеството: (а) методът на припокриването (*overlap*) - когато цените на старата и новата разновидност са налични за един и същ период; (б) методът на свързващото припокриване (*bridged overlap*) - когато цените не са налични за един и същ период; и (в) методът на стойността на опциите (*option cost*).

Процедурите по оценката на качеството се извършват на национално ниво. На регионално ниво регистраторите на цените не извършват оценки на качеството, но са инструктирани да информират служителите в ЦУ на НСИ за всеки възникнал случай на значителна промяна в качеството на заменяните продукти.

В периода 2007 - 2018 г. беше разширен и обхватът на ИПЦ/ХИПЦ по отношение на стоките и услугите, включени в потребителската кошница, като бяха въведени за наблюдение следните нови и значими стоки и услуги:

- Услуги за достъп до интернет, SMS-услуги, лекарства по позитивния списък на НЗОК, цигари от внос - от 2008 г.;
- Предплатени мобилни услуги, LCD телевизори, услуги за централно газоснабдяване, самолетни билети от нискотарифни авиокомпании - от 2010 г.;
- Автомобили втора употреба, записани носители на записи (на CD/DVD), компютърни и конзолни игри - от 2011 г.;
- Пакетни телекомуникационни услуги - от 2013 г.;
- Мобилни телефонни разговори и SMS в роуминг, метан за лични транспортни средства, таблетки - от 2014 г.;
- USB памет, готови ястия, закупени от заведения за обществено хранене (доставка по домовете), пакетни спа почивки в страната - от 2015 г.;
- Четец за електронна книга - от 2016 г.;
- Куриерски услуги - от 2017 година.

Размерът на извадките за периода 2007 - 2018 г. е представен в табл. 5.

5. Размер на извадките, използвани за конструирането на индексите на потребителските цени за периода 2007 - 2018 година

Години	Брой продукти в потребителската кошница					Брой планирани наблюдения на цените					Брой търговски точки за наблюдение на цените
	общо	храни-телни стоки	нехрани-телни стоки	услуги	общест-вено хранене	общо	храни-телни стоки	нехрани-телни стоки	услуги	общест-вено хранене	
2007	528	148	228	112	40	31448	13499	12507	3112	2330	4936
2008	551	147	243	120	41	32150	13406	13095	3297	2352	5033
2009	549	145	243	120	41	31792	13274	13048	3181	2289	5676
2010	568	147	245	135	41	32353	13616	13094	3392	2251	5689
2011	613	151	273	147	42	33768	13924	14058	3491	2295	5677
2012	664	172	310	146	36	35463	14474	15585	3442	1962	6093
2013	665	170	310	149	36	35445	14250	15740	3500	1955	6295
2014	681	162	307	169	43	34999	14165	15104	3431	2299	6293
2015	688	161	311	173	43	34909	13931	15175	3513	2290	6380
2016	701	162	322	172	45	36210	14032	16268	3519	2391	6317
2017	722	165	337	171	49	37587	14250	17237	3492	2608	6481
2018	730	169	349	161	51	38646	14509	17987	3361	2789	6600

Минимални стандарти относно третирането на сезонните продукти в ХИПЦ

Приетият през 2009 г. Регламент № 330/2009 дефинира следните минимални стандарти относно третирането на сезонните продукти в ХИПЦ:

- Дава дефиниция на понятието „сезонни продукти“. Те са стоки и услуги, които през определени месеци от годината не могат да бъдат закупени или са закупувани в малки или незначителни количества. Сезонният период обхваща поне един месец.
- Стандартите се прилагат за сезонните продукти в следните класове и групи на класификацията СОИСОР/НКСР: 01.1.3. Риба, 01.1.6. Плодове, 01.1.7. Зеленчуци, 03.1. Дрехи, 03.2. Обувки. Ако е целесъобразно, стандартите могат да бъдат прилагани и за сезонните продукти, принадлежащи към други класове и групи.
- Всеки месец сезонните продукти са „в сезон“ или „извън сезон“. Периодите „в сезон“ могат да са променят през различните години.
- Индексът на ниво елементарна група продукти може да бъде дефиниран като индекс с фиксирани тегла или като индекс с променливи тегла.
- Въвеждат се два метода за третиране на сезонните продукти, когато те са „извън сезон“: „всесезонна оценка“ (*all-seasonal estimation*) и „извънсезонна оценка“ (*counter-seasonal estimation*). В първия месец „извън сезон“ и при двата метода оценената цена е равна на типичната цена на продукта през периода, когато той е бил „в сезон“. От втория месец „извън сезон“ оценената цена е равна на цената от предходния месец, коригирана с осреднената промяна на цените на всички налични продукти (при „всесезонната оценка“) или на всички сезонни продукти (при „извънсезонната оценка“) в групата, към която те принадлежат.
- За ХИПЦ с фиксирани тегла оценената цена на сезонните продукти, които са „извън сезон“, се определя или чрез извънсезонна оценка, или чрез всесезонна оценка. Предпочита се обаче използването на извънсезонната оценка за сезонните дрехи и обувки, когато това е осъществимо.
- За ХИПЦ с променливи тегла теглата на сезонните продукти, които са „извън сезон“, са равни на нула.

Минималните стандарти бяха внедрени в националната практика както при изчисляването на ХИПЦ, така и при изчисляването на националния ИПЦ от началото на 2011 година. Работата премина през следните етапи:

- идентифициране на сезонните продукти в потребителската кошница за изчисляването на ИПЦ/ХИПЦ и класовете, към които те принадлежат;
- дефиниране на периодите „в сезон“ и „извън сезон“ за сезонните продукти;
- избор на метод за изчисляване на условни (оценени) цени на сезонните продукти в месеците, когато те са извън сезон;
- изготвяне на правила за адаптиране на процеса на регистрацията на цените и провеждането на семинар с регистраторите на цените;
- промяна на софтуера за изчисляване на индексите на потребителските цени с цел изчисляването на индекси на сезонните продукти съгласно изискванията на регламента.

В табл. 6 са представени въведените методологични промени при третирането на сезонните продукти в България.

**6. Третиране на сезонните продукти в ИПЦ/ХИПЦ
съгласно Регламент № 330/2009**

Минимални стандарти относно	Описание
Обхват	Минималните стандарти се прилагат за сезонните продукти в следните групи, класове и стокови групи на <i>СОICOP/НICP</i> : 01.1.6. Плодове, 01.1.7. Зеленчуци, 03.1. Дрехи, 03.2. Обувки (от 2011 г.) и 09.6. Пакетни услуги за почивка и туристически пътувания (от 2017 г.).
Периоди „в сезон“ и „извън сезон“	Периодите „в сезон“/„извън сезон“ за текущата година се определят за всеки сезонен продукт в потребителската кошница през декември на предходната година. Те са фиксирани в рамките на годината и могат да бъдат актуализирани веднъж годишно по време на годишната актуализация на индексите.
Тегла	При конструирането на теглата за сезонните продукти в ИПЦ/ХИПЦ се прилагат фиксирани тегла за сезонните продукти през цялата година.
Методи за оценка от втория месец „извън сезон“	Условните цени на сезонните продукти се изчисляват по метода на всесезонната или извънсезонната оценка. Всесезонната оценка се прилага за пресните плодове, пресните зеленчуци и за пакетни услуги за почивка и туристически пътувания. И двата метода се прилагат за сезонните облекла и обувки. Оценка се извършват на ниво елементарен агрегат.
Метод за оценка в първия месец „извън сезон“	Условната (оценената) цена е равна на средната цена от предходния период, когато продуктът е бил „в сезон“.

Съгласно изискванията на Регламент № 1921/2001 относно ревизиите на ХИПЦ при промяна в системата от хармонизирани правила държавите членки са длъжни да оценяват въздействието (ефекта) на всяка такава промяна за 12-те месеца, започващи с индекса за януари, през който промяната влиза в сила. Във връзка с това НСИ оцени въздействието от внедряването на новия регламент относно третирането на сезонните продукти на ХИПЦ в националната практика.

Оценката беше извършена, като през 2011 г., първата година от внедряването на регламента, бяха осъществени две паралелни изчисления на ИПЦ/ХИПЦ - с приложението на новите минимални стандарти за сезонните продукти (новия метод) и с използването на стария метод за третиране на сезонните продукти (стария метод). Оценка на въздействието беше изчислена като разлика между индексите, пресметнати по двата метода (новия и стария). Получените оценки на въздействието бяха изпращани месечно в Евростат заедно с данните за ХИПЦ за съответните месеци на 2011 година.

Внедряване на Европейската класификация на индивидуалното потребление по цели (ЕСОICOP)

Европейската класификация на индивидуалното потребление по цели (*ЕСОICOP*) беше разработена в периода 2010 - 2011 г. и дефинира разходите за потребление на детайлното 5-о ниво на агрегиране. С разработването на новата детайлна класификация бяха постигнати следните цели:

- осигуряване на *единна* хармонизирана класификация на продуктите за нуждите на Европейската статистическа система, която подобри значително сравнимостта на резултатите между различните статистически области - НС, НДБ, ХИПЦ, паритети на покупателната способност (ППС) и други;

- осигуряване на *по-детайлна* хармонизирана класификация на продуктите, която подобри уместността и приложимостта на статистическите показатели, както и сравнимостта им на детайлно ниво в държавите членки;
- интегрирането на новите продукти, появили се на пазара след 1999 г. (годината на въвеждането на *COICOP* на 4-то ниво на агрегиране), в съществуващата класификация.

Европейската класификация на индивидуалното потребление по цели (*ECOICOP*) беше утвърдена като стандарт при производството на ХИПЦ от държавите членки с новия рамков Регламент № 2016/792³⁸.

Работата по внедряването на детайлната класификация *ECOICOP* беше осъществена в рамките на пилотен проект между НСИ и Евростат. Дейностите по пилотния проект обхващаха следните аспекти:

- Осигуряване на исторически данни за ХИПЦ от януари 2010 г. съгласно *ECOICOP*. Разработена беше методология, на основата на която бяха изчислени детайлни ХИПЦ, като бяха използвани съществуващите процеси по регистриране на цените. Елементарните агрегати, дефинирани според националната детайлна класификация *COICOP*, бяха класифицирани съгласно *ECOICOP* и на тази основа бяха изчислени предварителни тегла на 5-о ниво на агрегиране. Пресмятането на историческите данни обхваща периода 2010 - 2012 година.

- Изчисляване на ХИПЦ от януари 2013 г. съгласно *ECOICOP* въз основа на резултатите от пилотното наблюдение (от второто тримесечие на 2012 г. до третото тримесечие на 2013 г.), проведено от НДБ, което имаше за цел внедряването на 5-о ниво на *COICOP*.

Преходът към 5-ото ниво на *COICOP* в НДБ осигури необходимата информация, която беше използвана за конструирането на детайлни тегла както за националния ИПЦ, така и за ХИПЦ. За пълното внедряване на *ECOICOP* в ИПЦ/ХИПЦ бяха обновени и извадките на индексите на потребителските цени.

Класификацията *ECOICOP* беше внедрена в НДБ в периода януари 2012 - април 2013 година. Работата започна с анализ на структурата на детайлно ниво на националния ИПЦ/ХИПЦ и на НДБ и сравняването ѝ със структурата на *ECOICOP* на 5-о ниво на агрегиране. Основните констатации на този анализ бяха:

- Някои от групите на 5-о ниво на *ECOICOP* напълно кореспондират с детайлното 5-о ниво на агрегиране, дефинирано в ИПЦ/ХИПЦ и в НДБ.
- Някои от групите на 5-о ниво на *ECOICOP* напълно кореспондират с детайлното 6-о ниво на агрегиране, дефинирано в ИПЦ/ХИПЦ и в НДБ.
- Някои от групите на 5-о ниво на *ECOICOP* са много по-детайлни в сравнение с националните групи, дефинирани на 5-о и 6-о ниво на агрегиране както в ИПЦ/ХИПЦ, така и в НДБ.

Основният въпрос беше как да бъдат разделени националните подгрупи, дефинирани на 5-цифрено и 6-цифрено ниво, които са по-консолидирани в сравнение с *ECOICOP*. Нито съществуващите детайлни резултати от НДБ, нито данните от допълнителни източници бяха достатъчни за тази цел. Поради това беше решено, че е необходимо пълно преразглеждане и ревизиране на националните версии на

³⁸ Регламент (ЕС) 2016/792 на Европейския парламент и на Съвета от 11 май 2016 г. за хармонизираните индекси на потребителските цени и за индекса на цените на жилищата и за отмяна на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета.

COICOP/NICP и *COICOP/HBS*, за да се направи възможно преминаването към *ECOICOP*.

Така в началото на 2012 г. беше разработена нова национална детайлна класификация, базирана на *ECOICOP*, която да бъде използвана в НДБ и в ИПЦ/ХИПЦ. При разработването на тази версия бяха дефинирани приблизително 100 нови групи на 6-о ниво на агрегиране от класификацията *COICOP/HBS*, като една част от тях бяха формирани чрез разделянето на съществуващите групи на 6-о ниво, а друга част бяха дефинирани като напълно нови. Беше разработена и таблица на съответствието, която да осигури прехода от старата детайлна класификация, използвана в НДБ, към новата хармонизирана *ECOICOP*.

На тази основа класификацията *ECOICOP* беше внедрена в статистическото наблюдение на потребителските цени от началото на 2013 г. с публикуването на окончателните данни за януари 2013 г. за националния ИПЦ и за ХИПЦ. С внедряването на класификацията *ECOICOP* в НС и в ППС от 2014 г. беше постигната пълна хармонизация между детайлните данни на трите статистически области - НС, НДБ, ИПЦ/ХИПЦ и ППС.

Детайлната класификация *ECOICOP* беше изключително полезна и при конструирането на ИПЦ/ХИПЦ по-специално за целите на подбора, заместването на продуктите и дефинирането на потребителските сегменти.

Усъвършенстване и модернизиране на регистрацията на цените

Повечето от цените се регистрират на регионално ниво от квалифицирани специалисти, служители в териториалните статистически бюра, а друга част - централизирано от служителите на ЦУ на НСИ. В периода след 2007 г. се забелязва тенденция на непрекъснато увеличаване на относителния дял на цените, които са обект на централизирана регистрация. Тя се прилага както за продукти и услуги с единна ценова политика (например цените на фиксираните и мобилните телефонни услуги), така и за т.нар. „трудни“ за регистрация продукти като автомобили, компютри, мобилни апарати и други подобни.

Към края на 2017 г. цените на следните продукти се регистрират централизирано: електроенергия, мобилни телефони, персонални компютри, таблети, книги, вестници, автомобили, записани носители на записи, електронни игри, застраховки, пакетни услуги за почивка и туристически пътувания, хотели във ваканционни центрове и курорти, къмпинги и подобни места за настаняване, финансови услуги, административни и правни услуги и някои здравни, транспортни и телекомуникационни услуги.

От 2009 г. се усъвършенства формата на тетрадката на регистратора, като тя се организира по търговски обекти, което значително повишава ефективността на регионалната регистрация на цените. От 2012 г. в тетрадката на регистратора се включват и детайлни описания на продуктите (до 6 допълнителни ценообразуващи характеристики за всеки продукт), които да ориентират регистраторите при избора на съответната продуктова оферта, както и да ги улесняват при извършването на замени. Въведените характеристики значително улесниха и процеса по извършване на оценки на качеството в ЦУ на НСИ.

В периода 2007 - 2018 г. регистрацията на цените беше модернизирана в следните направления:

- Започна регистрацията на цените на някои продукти по интернет. Цените се „свалят“ ръчно от интернет сайтовете на съответните доставчици на стоки или услуги.

Към края на 2017 г. цените на следните продукти се регистрират ръчно от интернет: електроенергия, някои медицински услуги, нови автомобили, самолетни билети, пощенски и куриерски услуги, телекомуникационни услуги и банкови услуги.

- Въведена беше електронна регистрация на цените. От декември 2012 г. бяха внедрени електронни устройства (таблети) в регионалната регистрация на цените. Електронното събиране на информацията за цените и характеристиките на продуктите значително улесни и подобри цялостната работа на регистраторите не само по отношение на времето, но и на качеството и контрола на първичните данни. Електронните устройства позволиха автоматичен контрол на въвежданите данни още по време на наблюдението, елиминирайки голяма част от неточностите, които биха се допуснали, ако наблюдението се извършва на хартиен носител. Автоматичната комуникация със съществуващата информационна система позволи избягване на грешки от служители на ТСБ при прехвърляне на данни от хартиен носител в информационната системата за обработка на информацията. Също така електронните устройства елиминираха нуждата регистраторите да пазят данни в една тетрадка на регистратора за четири месеца назад. Предимствата от използването на електронните устройства в регистрацията на цените са следните: подобряват качеството на първичната информация за потребителските цени; съкращават значително времето за въвеждане на първичната информация в информационната система за обработката на информацията; улесняват и осъвременяват работата на регистраторите на цените; позволяват да се пази информация за историята на продукта като цена, количество и други характеристики, които могат да се използват при справки от регистраторите във всеки един момент. Електронните устройства се използват основно при регистрацията на цените в големи магазини - супермаркети и хипермаркети.

- Въведена беше автоматична регистрация на цените по интернет (*web scraping*). През 2015 г. беше разработен за първи път софтуер, който позволи автоматична регистрация на цените на избрани продукти, чиито цени до момента се сваляха ръчно от интернет. Към края на 2017 г. *web scraping* техниката за сваляне на цени от интернет се използва за регистрирането на цените на следните продукти: автомобили втора употреба, мобилни телефони, настолни компютри, таблети, записани носители на записи, електронни игри (за персонални компютри и конзоли), книги и пакетни услуги за почивка и туристически пътувания. Предимствата от използването на *web scraping* техниката в сравнение с ръчното сваляне на цени от интернет са следните: значително се съкращава времето за регистрация на цените, повишава се навременността на първичната информация, събраната информация е със значително по-голям обем и по-високо качество.

Модернизирането на регистрацията на цените доведе до съкращаването на времето за производство и до повишаване на качеството на индексите на потребителските цени.

Внедряване в практиката на вътрешната концепция (domestic concept) при конструирането на теглата на ХИПЦ и ревизиране на индекса за периода 2005 - 2006 година

Както беше посочено, вътрешната концепция при конструирането на теглата на ХИПЦ беше внедрена в националната практика от 2007 година. Произвежданият ХИПЦ обхваща потребителските разходи на следните категории домакинства на икономическата територия на страната в съответствие с вътрешната концепция за потребление: разходите на резидентни (български) домакинства, вкл. институционалните (колективните) домакинства, и разходите на нерезидентите (чуждестранни граждани), направени на територията на страната. ХИПЦ изключва

разходите на резидентни (български) домакинства в чужбина и разходите за потребителски стоки с цел бизнес. Следователно теглата за ХИПЦ отразяват структурата на крайните парични потребителски разходи на домакинствата съгласно вътрешната концепция.

От 2007 г. национални сметки се използват като основен източник на информация за конструирането на теглата за ХИПЦ на високите нива на агрегиране, като се извършват съответните корекции за привеждане в съответствие с вътрешната концепция за конструирането на теглата. Данните от НДБ и от допълнителни източници на информация се използват за конструиране на теглата на по-ниските нива на агрегиране, където информацията от националните сметки не е налична.

В периода 2007 - 2011 г. окончателните данни на националните сметки за година *t-3*, комбинирани с данните от наблюдението на домакинските бюджети за година *t-1*, се използват за изчисляването на ХИПЦ в година *t*. За осигуряването на общ базисен период на индекса се извършват и съответните процедури по *price up-date* към цените на декември от предходната година.

Теглата се актуализират всяка година на основата на данните от националните сметки, от наблюдението на домакинските бюджети и от други източници.

Във връзка с внедряването на вътрешната концепция от 2007 г. и за осигуряване на непрекъснати и съпоставими серии с индекси от началото на 2005 г. (общия базисен период на индекса) месечните индекси на ХИПЦ за 2005 и 2006 г. бяха ревизирани, както следва:

1. Месечните индекси на 2005 г. бяха преизчислени с тегла от НС за 2002 г. съгласно вътрешната концепция.

2. Ревизираните индекси за 2005 г. бяха пребазирани към стария базисен период 1996 = 100, като скачването беше направено през декември 2004 година.

3. Ревизираните ХИПЦ за 2005 г. при база 1996 = 100 бяха използвани за изчисляването на пребазирац коефициент за рескалирането на исторически серии с индекси (1997 - 2005) към новия базисен период 2005 = 100.

4. Историческите серии с ХИПЦ (1997 - 2005) бяха пребазирани към 2005 = 100.

5. Месечните индекси за 2006 г. бяха преизчислени с тегла от НС за 2003 г. съгласно вътрешната концепция.

6. Ревизираните индекси за 2006 бяха пребазирани към новия базисен период 2005 = 100, като скачването беше направено през декември 2005 година.

7. Индексът за януари 2007 г. беше изчислен с тегла от НС за 2004 г. съгласно вътрешната концепция. Той беше пребазиран към 2005 = 100, като скачването беше направено с ревизираните данни за декември 2006 година.

Ревизията имаше следния ефект върху равнището на индексите и на инфлацията: равнището на историческите индекси (1997 - 2004 г.) беше променено, но инфлационните равнища не бяха засегнати, а равнището и на индексите, и на инфлацията за двете години (2005 и 2006) беше повлияно.

Ревизията беше извършена съгласно изискванията на Регламент № 1921/2001³⁹ относно ревизиите на ХИПЦ.

Нови минимални стандарти относно качеството на теглата на ХИПЦ

През декември 2010 г. беше приет новият Регламент № 1114/2010⁴⁰, който отмени Регламент № 2454/97⁴¹ относно минималните стандарти за качеството на теглата на ХИПЦ. С него се въвеждат по-строги изисквания в сравнение с тези на Регламент № 2454/97⁴² относно конструирането на теглата за ХИПЦ:

- Теглата трябва да отразяват структурата на потреблението за 12-месечен период от време.
- Теглата в година t трябва да бъдат възможно най-представителни за структурата на разходите през предходната календарна година $t-1$ и трябва да бъдат конструирани на базата на данните на НС за година $t-2$.
- Теглата в година t трябва да бъдат ажустирани (*price update*) към цените на декември от предходната година.
- Теглата на високите нива на агрегиране трябва да бъдат преразглеждани и актуализирани ежегодно, а на ниските нива (под 4-то ниво) - на всеки седем години.

Новите минимални стандарти за качеството на теглата бяха внедрени в българската практика от януари 2012 г., като за конструирането на теглата на ХИПЦ в година t започна използването на данните на НСИ за година $t-2$, а не за година $t-3$, каквато беше досегашната практика. Не се наложиха други промени, тъй като българската практика отговаряше на останалите изисквания на регламента.

От 2002 г. ХИПЦ, произвеждан от България в година t , се изчислява с тегла, конструирани на основата на данните на НС за година $t-2$, на високите нива на агрегиране. На ниските нива на агрегиране, където данните на НС не са налични, за конструирането на теглата се използват данните на НДБ за година $t-1$ и данни от допълнителни източници за година $t-1$ или $t-2$.

Съгласно изискванията на Регламент № 1921/2001 относно ревизиите на ХИПЦ при промяна в системата от хармонизирани правила държавите членки са длъжни да оценяват въздействието (ефекта) на всяка такава промяна за 12-те месеца, започващи с индекса за януари, през който промяната влиза в сила. Във връзка с това НСИ оцени въздействието от внедряването на новия регламент относно теглата на ХИПЦ в националната практика. Оценката беше извършена, като през 2012 г., първата година от внедряването на регламента, бяха направени две паралелни изчисления на ХИПЦ - с тегла на базата на НС за година $t-2$ (новия метод) и с тегла на базата на НС за година $t-3$ (стария метод). Оценката на въздействието беше изчислена като разлика между

³⁹ Регламент (ЕО) № 1921/2001 на Комисията от 28 септември 2001 г. за определяне на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета относно минималните стандарти за ревизиране на хармонизираните индекси на потребителските цени и за изменение на Регламент (ЕО) № 2602/2000.

⁴⁰ Регламент (ЕС) № 1114/2010 на Комисията от 1 декември 2010 г. за определяне на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета по отношение на минималните стандарти при качеството на тегловните стойности на ХИПЦ и за отмяна на Регламент (ЕО) № 2454/97 на Комисията.

⁴¹ Регламент (ЕО) № 2454/97 на Комисията от 10 декември 1997 г. относно условията по прилагането на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета относно минимални стандарти при качеството на тегловните стойности на ХИПЦ.

⁴² Съгласно изискванията на Регламент № 2454/97 базисният период на теглата трябва да завършва не по-късно от седем години преди предходния месец декември. Задължителен е само ежегоден преглед на теглата за настъпили значителни промени в структурата на потреблението и при наличие на надеждни доказателства за това да бъде извършена актуализация на теглата.

индексите, изчислени по двата метода (новия и стария). Получените оценки на въздействието бяха изпращани месечно в Евростат заедно с данните за ХИПЦ за съответните месеци на 2012 година.

Нов общ базисен период на ХИПЦ 2015 = 100

През 2015 г. с приемането на новия Регламент № 2015/2010⁴³ беше взето решение за промяната на общия базисен период на ХИПЦ от 2005 = 100 на 2015 = 100. Промяната на базисния период изискваше пребазиране на историческите серии от индекси от 2005 = 100 на 2015 = 100, въвеждане на новия базисен период 2015 = 100 с индекса за януари 2016 г. и регулярното му изпращане в Евростат при новата база.

В началото на 2016 г. Евростат извърши пребазиране на историческите серии от индекси за периода януари 1996 - декември 2015 г., като индексите при база 2005 = 100 бяха пребазирани на всички нива на агрегиране на класификацията СОICOP/НІСР (до 4-то ниво на агрегиране) с пребазиращ коефициент, изчислен от месечните индекси за 2015 г. (100/средна аритметична от месечните индекси за 2015 г. при база 2015 = 100). Пребазираните индекси бяха подложени на процедури по валидиране и бяха изпратени на всяка държава членка за контрол и одобрение.

В изпратените от Евростат серии при база 2015 = 100 бяха установени някои агрегационни несъответствия през 2006 година. След внимателния анализ на данните НСИ определи и причината за тези несъответствия - използването на закръглен (до б-и знак след десетичната точка) пребазиращ коефициент при предишната смяна на базисния период на индекса от 1996 = 100 на 2005 = 100. За отстраняване на несъответствията НСИ извърши самостоятелно и наново пребазирането с използването на незакръглени данни. Приложени бяха следните процедури:

Индексите за периода декември 1996 - декември 2005 г. (без закръгления) при база 1996 = 100 бяха пребазирани към 2005 = 100, използвайки незакръглен пребазиращ фактор, изчислен от месечните индекси на 2005 година.

Индексите за периода януари 2006 - декември 2015 г., първично изчислени при база предходната година = 100, бяха пребазирани към 2005 = 100 чрез използването на т.нар. „скачваща процедура“, като скачването за всяка година беше извършено в месец декември от предходната година.

В резултат всички индекси за периода януари 1996 - декември 2015 г. бяха налични при една и съща база 2005 = 100. Тези индекси, при база 2005 = 100, бяха пребазирани към новия базисен период 2015 = 100 чрез пребазиращ фактор, изчислен без закръгления от месечните индекси на 2015 година (100/средна аритметична от месечните индекси на 2015 г. при база 2005 = 100).

Пребазираните индекси за периода декември 1996 - декември 2015 г. при база 2015 = 100 бяха изпратени на Евростат, където успешно преминаха всички процедури по валидиране и агрегационните проблеми през 2006 г. бяха разрешени.

С индекса за януари 2016 г. НСИ въведе и новия базисен период 2015 = 100 и започна регулярно изпращане на ХИПЦ в Евростат при новата база. За целта отново беше използвана т.нар. „скачваща процедура“, като скачването беше извършено в месец декември 2015 година.

⁴³ Регламент (ЕС) 2015/2010 на Комисията от 11 ноември 2015 г. за изменение на Регламент (ЕО) № 1708/2005 на Комисията за установяване на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 2494/95 на Съвета по отношение на общия референтен период за хармонизирания индекс на потребителските цени.

Бъдещо развитие

Индексите на потребителските цени не са и никога няма да бъдат „напълно“ свършени, тъй като статистическата теория, методологията и практиката са в непрекъснато развитие и усъвършенстване.

Основен приоритет в бъдещата работа в областта на статистиката на потребителските цени ще бъде непрекъснатото повишаване на качеството, надеждността, достоверността и навременността на индексите на потребителските цени.

В краткосрочен и средносрочен план методологията и практиката на индексите на потребителските цени, произвеждани от НСИ, ще продължат да се развиват в следните области:

- Внедряване на данни за трансакциите и сканирани данни в процеса на конструиране и производство на индексите на потребителските цени;
- Адаптиране на методологията за подбор и изчисляване на индексите на потребителските цени към предизвикателствата на цифровата икономика;
- Усъвършенстване на методите за оценка на качеството;
- Разработване на методология за конструирането и производството на т.нар. експресни оценки (*flash estimates*) на ХИПЦ във връзка с бъдещото присъединяване на Р България към еврозоната.

Използвани съкращения

- ЕА - елементарен агрегат
- ЕС - Европейски съюз
- ЕСС - Европейска система за сметки
- ИКЕ - Икономическа комисия за Европа на Организацията на обединените нации
- ИПЦ - индекс на потребителските цени
- ИЦД - индекс на цените на дребно
- ИЦМК - индекс на цените за малка по състав кошница
- КПРД - крайни потребителски разходи на домакинствата
- КППРД - крайни парични потребителски разходи на домакинствата
- НДБ - Наблюдение на домакинските бюджети
- НС - национални сметки
- НСИ - Национален статистически институт
- ОИСР - Организация за икономическо сътрудничество и развитие
- ООН - Организация на обединените нации
- ПЕС - Програма за европейски сравнения
- ППС - паритети на покупателната способност
- ТСБ - териториално статистическо бюро
- ХИПЦ - хармонизиран индекс на потребителските цени
- ЦУ - Централно управление
- COICOP - Classification Of Individual COnsunption by Purpose
- COICOP/HBS - Classification Of Individual COnsunption by Purpose for the needs of the Household Budget Survey
- COICOP/HICP - Classification Of Individual COnsunption by Purpose for the needs of the Harmonised Index of Consumer Prices
- ECOICOP - European Classification Of Individual COnsunption by Purpose

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Индекс на потребителските цени. Методология (1999 - 2018). НСИ, www.nsi.bg.

Индекс на цените за малка по състав кошница от 100 на брой социалнополезни и жизненонеобходими стоки и услуги. Методология (2001 - 2018). НСИ, www.nsi.bg.

Методика за изучаване на потребителските цени (1994). НСИ, Статистическо издателство и печатница, София.

Методика за статистическото изследване на потребителските цени (1997). НСИ, Статистическо издателство и печатница, София.

Хармонизиран индекс на потребителските цени. Методология (2007 - 2018). НСИ, www.nsi.bg.

Compendium of HICP reference documents (2001). Eurostat, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

Compendium of HICP reference documents (2013). Eurostat, Publication Office of the European Union, Luxembourg.

Draft HICP Manual. Part 1 of the Harmonised Indices Manual (2013). Eurostat.

Practical guide to producing consumer price indices (2009). United Nations, New York and Geneva.